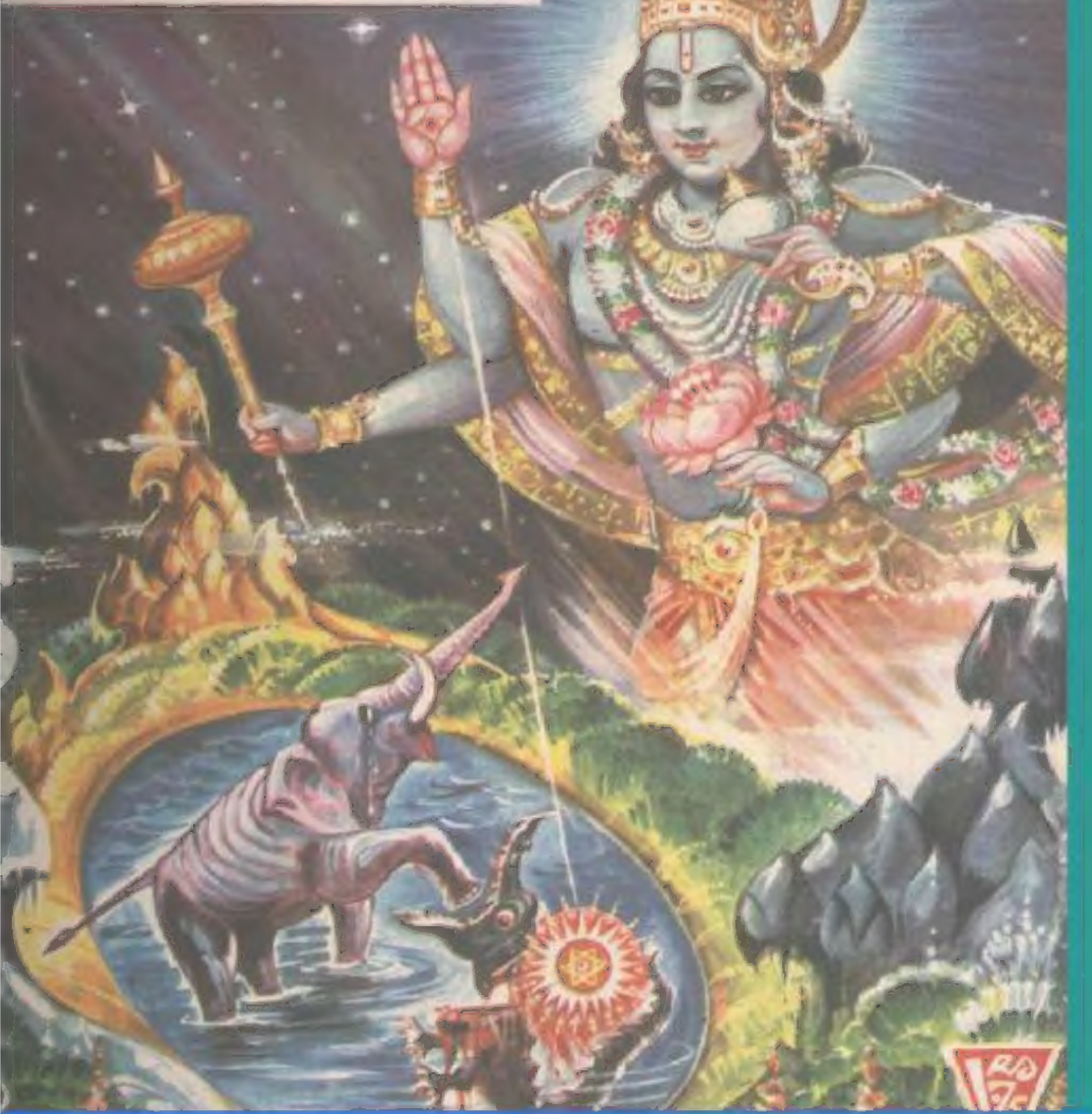

मार्च १९८३

मीनेचा मितव्यय

मीना मितव्यय कार करी. मुख्य करून केलेला सॅपाक बाहेर फेंकून देणे तिला मुठीच आवडत नसे. एकापा तिने शंजारच्या मुसाबच्या सर्व मंडळींना जेवायला बोलाविले. सुखाप अंगापिडाने घोडा जाडजूडच होता. म्हणून मीनेने सर्व सॅपाक थोडा आस्वास् केला होता. परंतु रमाच दिवशी नेमके सुमाषला तेवढे बरे नव्हते. म्हणून ती तसा-वेतानेच जेवला. म्हणून सर्व पदार्थ बरेच उरले. पाहुणेमंडळी निघून गेल्यावर "आता हे सर्व काय करणार म? बरेच उरलं आहे की!" असे म्हणत सदाशिव थोडामा चित्तामन आल्यासारखा उरलेल्या असाकडे पहात राहिला.

"ते मी सर्व पाहून घईन!" मीना म्हणाली.

बायकोचा मितव्यय नवऱ्याला चांगला माहीत होता. ही बाई हे सर्व आपल्याला

सायला लावणार अशी शंका सदाशिव-रावाच्या मनात आली. म्हणून दुसऱ्या दिवशी तोंड घुलत्याबरोबर दोन्ही हाथांनी पोटावरून पोटात घुसून आल्यासारखा तोंड दाकवे करून फिरू लागला. बायकोने काय झाले हो, म्हणून जवळ येऊन विचारले तर पोटात कळा बत असल्यासारखा पोटात दाखू लागला.

मीनाने वैद्याकडे विरोष पाठविला. वैद्याने येऊन सदाशिवरावांना तपासून पाहिले व विचारले-"रात्री असे काय खाल्लेस रे?" सदाशिवरावांनी विचारले

"एवढ्यावर पोटात वात वाढण्याचे कारण नाही. बरं तर घरी जाऊन औषध पाठवून देतो. आज काही खाऊपिऊ नका. वैद्याने सल्ला दिला.

मीनाने वैद्यकीयता एका प्लेटमध्ये "थोडा कराल करा," म्हणत काही आणून

विले. प्लेट हातात न घेताच आपले पदार्थ पाहूनच वैद्यकीयता ते शिळे असल्याची शंका आली. ते बाईबाईने लहून उभे राहिले व म्हणाले-"हे पहा, ताई! आज मला आहे उपास! बाकी दुसरे काही नाही," आणि निघून गेले.

"त्यांना उपास आणि तुम्हांला बरे नाही! आणि हे सर्व पदार्थ! काय करायचं बाई?" मीना निराश होऊन म्हणाली.

"खूप भुकेला कोणी" असेच त्याला बोलावून पोटावर सापळा घाल. भुकेला कमी चववीच पहात नाही. शिवाय तुला पृथ मितले." सदाशिवराव म्हणाले.

मीना बाहेर व्हाण्यात जाऊन तशी राहिली. एराच वेळी गावण्या पाटसाचा गडी जात असलेला दिसला. "असा उदास थकलेला दिसतो आहेस! सकाळ-पामून काही खाल्ले नाहीस वाटत?"

"होय हो अक्का! मालक एकदम तापले आणि काल दिवसाभर भला खोलात कोठून ठेवले. आताच सोडले." गडी म्हणाला.

"जिचारा! आमच्या घरी जेवण बरेच सर्व तयार आहे. जा चार घास जाऊन!" मीना म्हणाली. तिने एडवीत एक पत्राचळ घातली व एकेक पदार्थ दाखू लागलेली पाहून गडी चाबलून म्हणाला-"एका

अक्का! आमच्या घरेचे लोक मी वाहे कोठे म्हणून शोधत आहेत. पुन्हा केव्हा तरी काढा, मी बईन जायला." म्हणत निघून गेला.

काय म बाई? हा असा निघून कां गेला?" मीना सदाशिवरावाजवळ येऊन म्हणाली. तु बाडलेले सर्व पदार्थ कालचे शिळे असल्याचे त्याने ओळखले वाटत!" सदाशिवराव म्हणाले.

"तर काय झाले? भुकेलेल्याला चववी-व कसली हो!" मीना म्हणाली.

"होय म, भुकेसमोर चववीच काही नसते. पण कास येतोच की, तो काही मिकारी नाही!"

असे समजून शेजारच्या गल्लीत एक भटजी रहाय होते त्यांच्या घरी गेल्या आणि म्हणाला—“एक भिकारी आमच्या घरी घेऊन जेवायला बसताच पानावर मेल्या हो! आता काय करायचं सांगा.”

“त्यात काय हो? अनाथ प्रेताचा दहन केला तर फार मोठा पुण्यलाभ होतो, तुच ते कर, बरात केलेला सर्व संपाद मला दान करून द्याक!” भटजी म्हणाले.

ते सदाशिवरावांघोरीवर त्यांच्या घरी आले भिकार्याला पाहून म्हणाले—“प्रेताला इतक्यातच दान घुटला आहे!”

“तो दान प्रेताचा नाही हो त्याच्या समोर जे वाडले ते सर्व पदार्थ काळ केलेले आहेत.” सदाशिवराव म्हणाले.

भटजी दचकून म्हणाले—“हो अनाथ प्रेताचा दहनसंस्कार बगैरे नाही का? त्याचे दान बगैरे मला नाही घेतां येणार! एवढेच नव्हे, हा उपासान जीव कासावीस होऊन मेल्या आहे. तेव्हा बरात जे शिजवलेले पदार्थ आहेत, ते सर्व याच्या प्रेता-घोरीवर चितेवर ठेवायचे असतात!”

सदाशिवराव आनंदाने म्हणाले—“प्रथम सर्व शिजवलेले अन्न चितेवर ठेवून त्यावर याचा देह ठेवला तर ठीक होईल ना?”

तेवढ्यात तो भिकारी उठून बसला आणि ते अन्न पहिल्यानेच चलीत टाकले

तर माला दहनसंस्कार करण्याची वेळच येणार नाही!” म्हणत पळून गेला.

आले काय हे कळायला भटजींना काही वेळ लागला. घरी बोलावून एका गृहिणीने अन्न वाडले ते नाकारणे शक्य नव्हते व ते खाण्याची शक्य नव्हते. म्हणून गेल्याचे सोंग करून तो भिकारी पडून होता. चिता बगैरेच्या गोष्टी एकल्यावर उठून पळून गेला. भटजी व सदाशिवराव परस्परांकडे पाहून खूप हसले. मोनाला मात्र मेन्या-सारखे झाले.

ती रागाने वडवडू लागली—“मी स्वतः, माठीच मितव्यय करते आहे? मी थोडे हात राखून केले तर तुमचेच घेहूनतीचे चार पैसे वाचतील. मुद्दाला हा सर्व खेळ वाटत असेल तर ते मी जाताच सर्व करते.” असे म्हणत नवऱ्याकडे दगाने पहात मोनाने सर्व अन्न चलीत टाकले.

“माझ्या पोटात दुखायच आता यांबल, बघ! मला तर कडकडून भूक लागली आहे, लवकर संपाद कर!” सदाशिवराव म्हणाले.

“अस्त! म्हणजे तुमचा आजारसुद्धा लटकच होना तर!” म्हणत मोना रागावून निघून गेली. तवरा बायकोच्या भांडणात आपण कशाला, असा विचार करून भटजींनी मुद्दा तेथून पाय काढला.

त्याच वेळी वैद्यबुवा धाईयाईने येत म्हणाले—“अहो सदाशिवराव! ओषध पाठवायला कोणी बेटल नाही. मीच घेऊन आलो आहे. उशीर झाला रागावू नका!”

“कशाला ओषध? अहो, त्याचा तो आजार लटका होता!” असे सांगून मोनाने वैद्यबुवाना घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला. “तरमग, आणखी काय? ते सर्व अन्न चलीत टाकलेत म्हणून मी उपासमुद्दा सोडला. माझही पान बगडा!” वैद्यबुवा म्हणाले.

“सर्वेच एकाहून एक!” अस म्हणत चिडून मोना संपादधरात निघून गेली.

त्या दिवसापासून मोनाने, काही अन्न उरल तर लगेच ज्या वेळेचे त्या वेळेला लवकर संपाद कर!” सदाशिवराव म्हणाले.

नवऱ्याने ते म्हणताच मीना बाहेरच्या दाराबाहेर जाऊन पाहू लागली. एक भिकारी आला. “चार दिवसांपासून काही खायला मिळाले नाही! वासवर काही चाला, आहे!”

“घासघर का रे, चांगल पोट भरून जेव!” रे आत ये!” मीना म्हणाली.

मा जेपेस जिने एका पत्रावळीत सर्व पदार्थ पुकळपुकळ वाटून आणले व भिकार्या समोर ठेवले. त्या पदार्थांचा दान लागताच त्याने एकदा मोनाकडे पाहिले आणि डोळे फिरवून जमिनीवर पडला.

मीना धावतून जाऊन नवऱ्याकडे धावली. सदाशिवराव तो मेल्याच असणार

निरुत्तर करणारा प्रश्न

एक राजा आपल्या दरबारात एक न एक थमतीदार प्रश्न विचारीत असे त्या प्रश्ना बरोबर बोझा निघावही होई. ओ कोणी उत्तम जिनोवधुक्त उत्तर देई राजा त्याला चांगले इनाम देत असे. एकदा त्याने प्रश्न केला—“राजारात हत्तर सर्व वस्तु बरीबर बुद्धि मुळा विकत घ्यायला मिळू लागली तर काय होईल?”

एक दरबारी उभा राहून म्हणाला—“बुद्धि विकत मिळू लागली तर सर्व मुर्ख तो भरभर विकत घेतील व देहात कोणी मूर्ख राहणारच नाही!”

राजाला ते उत्तर आश्चर्येने अगळे अशी शंका येऊन दरबारी विदूषक म्हणाला—“महाराज, तसे होणेच शक्य नाही. सध्या, बुद्धि ही विकत मिळू लागली तरी मूर्खांची संख्या कमी होणे शक्य नाही!”

“ते कस काय, हे सिद्ध कसून दाखव!” राजा म्हणाला.

“प्रत्येक व्यापारी पुष्कळ फायदा मिळवता, अशी आज्ञा करणार. बुद्धी विकत घेऊन सर्व मूर्ख बुद्धिमान झाले तर बुद्धी विकत घेणारा कोणी मिळणार नाही. व्यापारी बुद्धीच्या नावाखाली दुसरेच काही तयरी विकत राहणार. मूर्ख मूर्खच राहून जातील.”

“खरेदी करणारे ते विकत आहेत ती बुद्धी आहेकी नाही, हे ओळखू शकणार नाहीत का?” एका दरबाराचे विचारले.

“ओळखू शकणार नाहीत! कारण बुद्धी विकत घ्यायला निघालेले सर्व मूर्खच तर असणार!” विदूषक म्हणाला. ते उत्तर ऐकून सर्व दरबारी हसले, राजाचे विदूषकाच्या कथारंगीत पारितोषिक दिले.

भयंकर देश

[१५]

[शिवदेव व मंदरदेव दोघांनी ज्या देवावर ते आले होते तेथे एका विचित्र व्यक्तीला पाहिले. त्याने तो समज घेणारा निवासी असल्याचे व बारा वर्षांपूर्वी समुद्रकैतू नावाच्या एका राज्याचे राजा एकदा कोकल्याचे सैनिकले, सत्तर सर्व सामान्यांच्या पत्न्यांच्या लपारीला आणले. तेव्हा त्यानेही समुद्रकाळाकडून आरवा सोरवा घेऊ आला. पुढे—]

शिवदेव व मंदरदेव दोघांनी तत्काली वर समुद्रात नोका युद्ध चालू होतं. त्या उपसत्या व शाडांच्या आडून लपत ते युद्धात फक्त सहाच युद्ध नोका होत्या. समुद्र खवळलेला होताच. त्या नोका एकी-वेकी फक्त दोघेजणच मागे राहिले. वज्रमुष्टी वर एक आदळत होत्या. सशस्त्र सैनिक एका नोकेवरून दुसरीवर उड्या टाकून शत्रूची युद्ध करीत होते.

अशा गंभीर परिस्थितीत एक भयंकर आकृतीचा काळाकभिन्न दांडगा माणूस दातात तलवार घेऊन शिडाच्या दांडीवर पाहिले. काठापासून मुमारे हजार पाचला-

अप्राप्तप्राप्त वचन मोठा आणि तेथून आपली तलवारी तलव्या हातात घेऊन फिरवीत "जय कालकैया!" असा ओरडला आणि वुसल्या नावेवर उडी टाकली.

त्या अणापासून मुळ जास्त भयंकर होऊ लागले. दोन्ही बाजूचे सैनिक कोणाचे होऊ तर कोणाचा हात कापल्या गेल्याने समुद्रात पडत होते. एक शिग नसविलेले शिरस्त्राण घालून तो काळाकमिना वलंबव योद्धा भयंकर गर्जेना करून ह्या नावेवरून त्या नावेवर सहज उडी मारून जात होता व आपली तलवार गरगर फिरवीत आवर हुरासारखा नुटून पडत होता.

त्याच्याकडे बोट दाखवून वसमुण्डी म्हणाला-"माणक, तोच तो वसुवकेतू, कूर वांचेगिरी करणारा हुष्ट!"

शिवदत्त व मंदरदेव त्याच्याकडे पाहून नंतर परस्परांकडे पाहू लागले. तो शयकर माहुतीवालाच वसुवकेतू असल्याने कळताच शिवदत्ताला कल्पना आली की त्या वांच्याचा हल्ला समुद्रवार व्यापार करणाऱ्या किंवा प्रवास करणाऱ्या प्रवाशांवर झालेला आहे. तर आपण आता काय करावयाचे या विचारात तो असतां एक लहानसं होडक त्या मोठमोठ्या नौकाच्या मधून बाहेर येत असलेले दिसले.

शिवदत्त व मंदरदेव ते होडक पाहून आश्चर्यचकित झाले. ते होडक किनाऱ्याकडे जात असल्याने मुद्द करीत असलेल्यांपैकी कोणाच्याही लक्षात अल्यासारख दिसत नव्हतं. ते आपल्याच नावात मोठ्याने ओरडत होते आणि एका नौकावरून दुसरी वर उड्या मारीत सधोर सांपडेल त्या सधोर्या कापोत पुढे जात होते.

बोडा वेळव नेला असेल, वसुवकेतू मोठ्याने ओरडला-"अरे, त्यांना पहा, पळून जात आहेत! पोहोत जाऊन ते होडक घरा!"

त्या पाठोपाठ वांच्यांच्या टोळीतल्या काही जणांनी समुद्रात उड्या टाकल्या

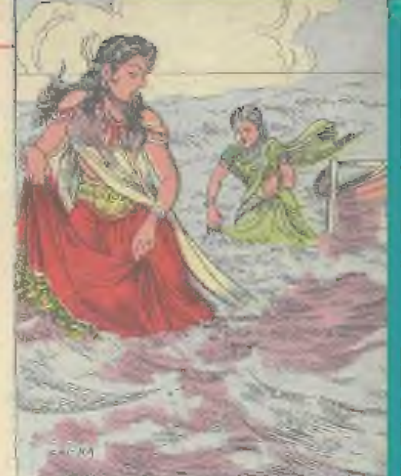
आणि होडक्यांच्या विक्षेने पोहू लागले. त्यांच्या पाठोपाठ आणखी काही जणांनी उड्या मारल्या आणि पुढे पोहोत आणाऱ्यांवर आपल्या तलवारींनी वार करू लागले.

आतां दोन्ही बाजूचे लोक परस्परांवर हल्ला करून तलवारीने वार करू लागले. ते अगळे माही त्यांनी वाहुवलाचा प्रयोग करून परस्परांच्या मूठ्या मुरगळ्याचा प्रयत्न सुरू केला.

"हे मुद्द तर आणखीच निचित्र दिसत आहे! दोघेही समुद्रात पोहोत परस्परांची डोक्या उडवण्याच्या प्रयत्नात आहेत. मी असले मुद्द कश्या सापूर्वी पाहिले नाही." मंदरदेव शिवदत्ताला म्हणाला.

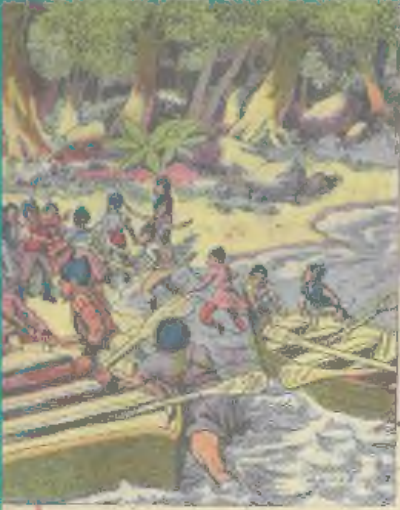
शिवदत्ताने फक्त धान हलवून होकार दिला. त्याची नजर एकदा नौकांवर मुद्द करीत असलेल्या लोकांकडे जाई व दुसरी किनाऱ्याजवळ येऊ लागलेल्या होडक्यांकडे जाई. या दोन्हीबरोबर त्याची दृष्टी समुद्रात पोहोत मुद्द करणाऱ्यांवरही जात होती.

हळूहळू ते होडक किनाऱ्याजवळ येऊ लागले. आता किनारा फक्त पांथ सह्या पावलांवरच होता. आतां होडक्यातून त्या दोघी दिवदा गुदगुदरा पाण्यात उतरल्या आणि जपावपा पावले टाकीत किनाऱ्यावर

आल्या, जपावण समुद्रकेतूची आरोळी आसमंतात दुमदुमली. त्या पाठोपाठ दोन नावा बुडण्याच्या वेळात होत्या. त्यांत जखमी होऊन पडलेले लोक त्यांना वांच-विण्यासाठी करुणा भाकीत होते.

मंदरदेवा, आतां आपण बाहेर पडलंय पाहिजे." शिवदत्त म्हणाला. "त्या पळून आणाऱ्या शिब्या कोण आहेत, या गोष्टीची विचारपूस करणे तूने तरी अनावश्यक आहे. आपण सधेच त्या वांच्यांच्या सर-दाराला तोंड दिलं नाही तर ती सहजी त्या स्त्रियांना जाऊन धरील व हाल करील."

मंदरदेवाने मागे वळून पाहिले. त्याला तिचे सैनिक व वस्त्रमुष्टी मात्र दिसले. त्याने "इतर दोघे कोठे आहेत?" असे त्या सैनिकांना विचारले.

"मालक, आपण शेंवणाऱ्यांची तयारी केळी तेथे आहेत!" एक सैनिक म्हणाला. तो त्या वेळी मागे वळून पहात होता.

"तू जाऊन त्यांना लगेच बोलावून घेऊन ये." या शब्दात मंदरदेवाने त्याला आज्ञा केली.

तो सैनिक मागे फिरत तिकडे जाणार एवढ्यात शिवदत्ताने त्याला थांबविले व म्हणाला—"मंदरदेवा! आपण सर्व मिळून

फक्त आठ जणच तर आहो! चांच्याच्या टोळीत पन्नास एक तरी असतील. त्यांना आपण तोंड लावपाचे साजंतर एक सुनवी केळी पाहिले."

"तरम्य काम करावे म्हणतोस!" या अर्शी मंदरदेवाने शिवदत्ताकडे पाहिले.

"आपण इतके थोडे जण आहो, हे समुद्रकेतूला कळले तर त्यास बोका आहे. म्हणून आपण पांच जणांनीच सहजावची आहो. असे दर्शविण्यासाठी झाडीच्या माझूनच ओरडले पाहिजे आणि त्यांच्यावर तुटून पडले पाहिजे आणि उरलेले तिघे आपल्यासारखे त्यानंतर ओरडून पुढे गेले तर बरे होईल." शिवदत्त म्हणाला.

मंदरदेवाला ते पटले. जेवणाची तयारी पहात असलेल्या दोघांना ती गोष्ट कळविण्यासाठी एकजण गेला व त्या तिघांनी चांच्याच्या टोळीवर नंतर एकदम तुटून पडल्यास त्याने शिवदत्ताची आज्ञा कळवली.

नंतर थोड्या वेळाने समुद्रकेतूच्या दोन्ही नोंका समुद्रकिनाऱ्याजवळ येऊ लागल्या. समुद्रावरचे घुड त्यामुळे थोडे थंड पडले. दोन नोंका वुडल्या व दोन नोंका समुद्रकेतूच्या अनुषांगानी आपल्या ताब्यात करून घेतल्या. नंतर तेथुड्या किनाऱ्याकडे

निघाले. त्यांना वाटेत पोहोच घुड करणारे दिसले. त्यांनी आपल्या लोकांना नाकांस चढायला हात दिला आणि धुकूचे जे लोक पाण्यातले होते त्यांच्यावर वास्तवप्रहार मुरू केला.

शिवदत्ताने ते भयंकर दृश्य एकदां पाहिले व म्हणाला—"मंदरदेवा! तुष्ट चांचे आपल्या सर्वे धातूंना संहार करणार. म्हणून त्या रिक्त्यांच्या रक्षणाचा मार आपण आपल्या खांद्यावर घेतला पाहिजे."

मंदरदेव विचार करून मान हलवीत म्हणाला—"वळ तर, आपण बाहेर निघू या!" असे म्हणत त्याने दोन पायचे पुढे टाकली आणि वाजुलाल घुडे पेट असलेल्या वस्त्रमुष्टीकडे पाहून म्हणाला—"अरे रे, हा वस्त्रमुष्टी तर निरक्षर आहे! ही गोष्ट आतापर्यंत आपल्या कोणाच्याही लक्षात आली नाही!"

ते ऐकून वस्त्रमुष्टी थोडा हुसला व म्हणाला—"अहो, मला हवी असलेली तळवार मीच घिळवतो यहा! शक्य झाले तर त्या समुद्रकेतूचे मुडके मीच उडवितो."

तेव्हा सर्व निघाले. जाडोतून समोर उघड्यावर आले. वस्त्रमुष्टीला तो सर्व प्रवेश व त्यातल्या वाटा वांगल्या नाहीत

चांदोषा

होत्या. म्हणून तोच पुढे निघाला. किनाऱ्यावर आलेल्या दोघी रिक्त्यांनी मागे वळून एकदां समुद्राकडे पाहिले आणि समुद्रकेतू आपला पाठलाग करायला पेट असल्याचे ओळखले आणि जवळच दाट झाडी होती तिकडे लपायला धावल्या.

तिकडे त्याच वेळी समुद्रकेतूच्या दोन्ही नोंका किनाऱ्याला येऊन लागल्या. त्याने बाजूली तलेवार आकाशात उंच घेऊन "जय कालकेया!" वसा जयघोष केला. नंतर मागे वळून पाण्यात पाऊल टाकीत आपल्या अनुषांगिकडे पहात ओरडला—

"त्या स्वयंप्रभेला एकटीला कोणत्याही

Fullscreen

127

18 / 72

प्रकारची कुसापत होता येगा नये. त्या म्हातारीला नरकात जाऊ द्या।”

समुद्रकेतू शुद्धाश्वर पाण्यातून चालत किताब्यावर आला. शोणपाठ वीस चांचे किताब्यावर उरले. सर्व काही आवाज केल्याशिवाय ज्या झाडीत त्या स्त्रिया लपायला गेल्या होत्या, त्या बाजूला निघाले.

“काम वाटेल ते करून आपण प्रथम तिकडे पोचायच्या बात सर्वांनी अयबोध करून त्यांच्यावर हल्ला केला पाहिजे, मग जय होवो की पराभव...”

“सर्वे त्या मराळ देवीची कुपा।” असे म्हणत मंदरदेवाने तलवार वर करून एकदां नमस्कार केला.

सर्वेक्षण त्या झाडीत सारले आणि तलवारी उपसून हल्ला करायला बघा घेऊन बसले. झाडीत शिरलेल्या स्त्रियांचा आवाज कोठेच आला नाही. “बहुतेक त्या आणखी खोल झाडीत गेल्या असल्या।” मंदरदेव म्हणाला.

शिवदेव हाकाराशीं मान हलवीत म्हणाला—“एवढा जर का त्या चांच्यांना पळवून लावले की नंतर त्या कोडे पळून गेल्या लपल्या आहेत ते कळणे तेवढे कठीण नाही.”

समुद्रकेतू आपल्या अनुयायांसह आडी-जवळ येऊ लागला. बघमुष्टी तेथे एक उंच झाड होते त्यावर सर-सर चढून गेला आणि खाली काकून

जसलेल्या एका फांदीला चिकटून पडून राहिला.

समुद्रकेतू आपल्या अनुयायांसह त्या झाडाखाली येतांज “जय कालकेया।” असा जयघोष करीत त्याने त्यांच्या अंगा-वर उद्दी मारली.

त्याच वेळी “जय मराळी।” असा जयघोष करीत शिवदेव व मंदरदेव आपल्या अनुयायांसह झाडांच्या लाटून एकदम पुढे येऊन समुद्रकेतूच्यावर तुटून पडले.

जणशरव समुद्रकेतू त्या वनानक हल्ल्यामुळे शबकला. तेवढ्यात बघमुष्टीने समुद्रकेतूच्या अनुयायांपैकी एकाच्या हाता-तोल तलवार हिसकावून घेतली आणि

सिंह गर्जना करून समुद्रकेतूच्या घोषां अनुयायांची डोकी उडविली.

ते पाहून समुद्रकेतू जणशरव बघक-त्यासारखा झाला. आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन देत त्याने “जय कालकेया।” असा जयघोष केला आणि शिवदेव-वर चालून गेला. त्या वेळी त्यांच्या

अनुयायांपैकी काही जण मार्गे वळून पळत समुद्राच्या दिशेने पळून जाण्याचा निवार करू लागले.

इतक्यात तिथे सैनिक समुद्रकेतूच्या अनुयायांवर आणखी एका बाजूने येऊन तुटून पडले.

समुद्रकेतू तरी थोडादेखील कचरला नाही. तो शिवदेवशरीरवर दोन हात

Fullscreen

127

20 / 72

करीत एकेक पाऊल मागे टाकीत आपल्या अनुयायांना सोबत होता-“पळू नका. माझा शत्रूकडे फक्त बाळबण तर आहेत! शिष्यांचे कारण काय?”

ते ऐकून त्याचे अनुयायी मागे फिरले आणि घाबरा कळत शिवदत्ताच्या सेनिकांनी पुढे करावला सरसावले.

चारपांच मिनिटे बुद्ध जोराने झाले. वखमुष्टीलाच चौघोपांच जणांनी घेऊले. परंतु त्या महाहुराने त्या सर्वांच्या तलवारी अवघड त्यांच्यापैकी काही जणांना आपल्या विजेसारख्या फिरणाऱ्या तलवारीने घायाळ केले.

जखमी झालेला एक शत्रू ओरडत मागे सरकतच त्याच्या खात्री आणखी, एक जण येऊन सभा राहिला.

ही जकमक फार वेळ चालणे शक्य नाही हे शिवदत्ताने ओळखले. तो त्याच्याहुन वयाने लहान अशा समुद्रकंदूशी झटापट करीत असतां समुद्रातून किताऱ्याला येणाऱ्या

दोघही नौकांकडेमुद्दा एक नजर ठेवून होता. नौकातून शत्रूचे आणखी काही अनुयायी आले तर स्वतःला व त्याच्या अनुयायांना सहजी घेरा घालतील हे त्याला टाऊक होते. अशा परिस्थितीत आवण आपल्या अनुयायांसह पाम मागे घेण्यालाच ग्राहणपण आहे, असे त्याने ठरविले. आतां पर्यंत त्या स्त्रिया जंगलत बऱ्याच दूर व एखाद्या सुरक्षित जागी पोचल्याही असतील असे त्याला वाटले.

शिवदत्ताने, एकदां जोराने जखमेकडे केला-“जय मराठी” आणि आपल्या उजव्या पायाने समुद्रकंदूला जोराने पाच मारली व तो खाली पडल्यावर उरलेपर्यंत आपल्या अनुयायांना सावध करून झाडीत शिरला. ती सूचना ओळखून त्याचे अनुयायी मुद्दा मागे फिरले.

पापणी लवामच्या आत शिवदत्त व त्याचे सर्व अनुयायी झाडीच्या आडून पळून गेले. (कमरा.)

आश्रम धर्म

विक्रमादित्याने आपला गुरू सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांदावर कावून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे पीत हुंकत स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेथे प्रेताने दसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा, समाजाने राजा महा-राजांना जो मान व शौर्य मिळतो तसाच वेदांती, तत्त्वज्ञानी व साधूभक्त्यासो इत्यादि-कांसही मिळतो परंतु समाजाच्या हितासंबंधी किंवा उन्नतीसंबंधी त्यांच्या विचारांत पुष्कळ संदे असता. एवढेच नव्हे तर काही वावरीत परस्पर विषयही असतात. या मध्यरात्रीच्या वेळी इतके परिश्रम करून साध्य होणारे काम त्यांच्यापैकी कोणी तुझ्यावर टाकले असाच अशी एक संका माझ्या सत्ताव येत आहे. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी सहजानंद याची गोष्ट सांगतो, जस

देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्रवाळ देशातल्या प्रमुख नगरांपैकी एक यशा राजगिरी नगराचाहेर सहजानंद नावाने एक विद्वान् आश्रम स्थापन करून रहात असेल. त्यांच्या आश्रमांत पुष्कळ शिष्य राहून तत्त्वज्ञान, वेदांतशास्त्र इत्यादी विषयांचा सहजानंद यांच्यानवळ अभ्यासही करीत असत. सहजानंद ऐंशी वर्षांचे वृद्ध होते. आश्रमवास सुरू करण्यापूर्वी ते प्रवाळ देशाच्या राजधरातील लोकांना शिक्षण देणाऱ्या आचार्यांत प्रमुख आचार्य म्हणून काम करीत होते. प्रजा श्रद्धा व भक्तिपूर्वक त्यांचा आदर करी.

प्राकारपुर प्रवाळ देशाची राजधानी होती. नंदिकेदवर राजा सामर्थ्यशाली होता. तो राज्यतील सर्व मुख्य शहरांत योग्य व शक्तिशाली अधिकारी नेमून असे.

एकदा राजा नंदिकेदवराच्या कानावर राजगिरीच्या अधिकाऱ्याविषय कधी तरी आल्या. तो अधिकारी अयोग्य अशून त्याच्या अकर्तृपणासुद्धा राजगिरी व जवळपासच्या प्रदेशात अराजक माजले असल्याच्या कळारी प्रजेकडून दरबारात येऊ लागल्या होत्या. तेथे चालू असलेला अन्धाय व अत्याचार यांस मूळकारण दुर्जेय नावाची एक व्यक्ती होती. तो महाराजांच्या जवळच्या नातेवाईकांपैकी असल्यामुळे राणी साहेबांची त्यांच्यावर मर्जी होती. म्हणून त्याला मागविर आणि नगराच्या अधिकाऱ्याला शक्य होत नव्हते. शिवाय आपणच नगराचे मुख्य अधिकारी व्हावे, ही महाराजांच्या मनात वाळवून घुजवून त्यासाठी प्रयत्नही करीत होता.

राणी सरकारांच्या नातेवाईकांचा शिवाय राजपर्यंत पोचविल्यास महाराज कदाचित् आपल्याच विरुद्ध उलटतील या भीतीने प्रधान म्हणाला—“महाराज, राजगिरीला आपली एखादा नवा अधिकारी नेमणे आवश्यक असल्यासारखे वाटू लागले. त्या पदासाठी सर्व तऱ्हेचे योग्य असा प्रस्ताव

मागितला आहे. तसेच आपल्याच दरबारात आहे.”

राजाने त्या मोठेरीत हौकार दिला. प्रधान त्याच दिवशी प्रतापला बोलावून म्हणाला—“तुम्हाला महाराजांनी राजगिरीचा प्रधान अधिकारी म्हणून नेमले आहे. तरी तुम्ही ताबडतोब जाऊन अधिकाऱ्याची सूत्रे हाती घ्यावीत.”

प्रतापाचा प्रधानावर फार विश्वास होता व तो त्यांच्या शब्दांना फार मान देत असे. तरी तो नेमणूक झाला फार मोठ्या कष्टाची वाटली. आपल्या सारख्या योग्य व समर्थ व्यक्तीला राजधानीतून काढून दूर कोठ्यातल्या एका शहराचा अधिकारी नेमण्याचा प्रमानाचा काय हेतू असावा?

त्याच्या स्वतःच्या पदाला पाह्यामुळे धक्का पोचेल असे तुर त्यांना वाटत नसेल? शिवाय आपण ज्या प्रदेशात जन्मलो व्हालो तरी राजाशा भोवता येत नाही.

भावड नसूनही प्रताप राजगिरीला निघाला. त्याच्या रक्षाच्या भागेपुढे दहा दहा घोडेस्वारही होते. एके दिवशी रथ राजगिरीजवळ पोचत असता एका झाडाखाली सहजानंद आपला पट्टशिष्य चिन्मय याच्याशी कसल्यातरी विषयावर विचार विनिमय करत असल्याचे दिसले. सहजानंदाच्या चेहऱ्यावर प्रह्लादेज तळपत होते. आश्रमाचा परिसर कसा शांत व गंभीर होता. प्रतापच्या मनात बैराग्याचा मंचार साक्षा.

नाही. आणि अनुभवा नमुनेसून तेच जगण्यास शिष्यातला एक म्हणून राहण्याची फार इच्छा आहे."

सहजानंदांनी क्षणभर प्रतापच्या चेहऱ्याकडे खोल दृष्टीने पाहिले व नंतर रागाळून म्हणाले—"मी सर्वसंग परित्याग केला असला तरी मी संप्याप्ती नाही, लोक व्यवहारांला अनुसरून त्याच श्रद्धा, धर्म अथवा इतरांची विषयान्वर मी निष्पक्षता तात्त्विक विचार करता, तुझ्याविषयी मला सर्व काही माहीत आहे, या ज्ञान प्रकाश इतके वेगळे दृष्टीगोचर काहीच कारण नाही. म्हणून तुला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारणे मला शक्य नाही."

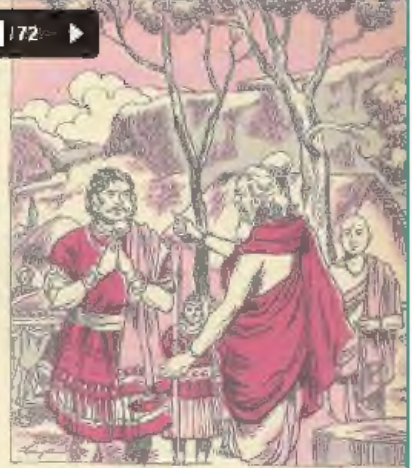
ते ऐकून प्रतापने सहजानंदांना नमस्कार केला व बाजूला एक प्रत्युत्तर न देता रथात बसून निघून गेला.

नंतर दुर्जय आपल्या काही जमिनीसह पालखीत बसून आला व आश्रमातच पोचताच पालखीसुद्धा उतरून सहजानंदांना नमस्कार करून म्हणाला—"वा उद्वासात आपल्याला सोयीचे होईल म्हणून संगमरवरी दगडाचा सभामंडप आश्रमाच्या उद्यानात बांधण्यासाठी मजूराला पाठविले होते. परंतु आपण नको म्हुंतालात. आपली एवढी सेवा करण्यासाठी मी कोण नही का ?"

सहजानंद मदहास्य करीत म्हणाला—"तु धांपल्या सेवेची गोष्ट म्हणाचास ते शीकून झाले. परंतु माझ्यासारख्या निद्रा-मांचे संगमरवरी दगड आणि गाद्यागिद्या या सर्व उपसीपाच्या वस्तूची वैर आहे ही गोष्ट तुला माहीत नसेलसे वाटत नाही! माझी सेवा करणेच तुला वास्तव म्हत्वाचे वाटत असेल तर मी आश्रमातच येऊन का राहू नयेस ?"

तो प्रलप ऐकून दुर्जय दचकल्यासारखा होऊन म्हणाला—"गुरुदेव! मला यावा-तल्या कितीक कामांचे उत्तर म्हणूनही पहावे लागतले. सर्वदा मनात आपलेच ध्यान करीत असतो. अशा परिस्थितीत आश्रमात येऊन कायम राहणं आवश्यक नाही."

ते ऐकून सहजानंद रागाने म्हणाले—"दुर्जया! मी स्वतः होऊन तुला आश्रमात येऊन रहा, असे कित्येकदा म्हटले आहे. तरी तू, कां कोणास ठाऊक, मागेपुढे करतो आहेस. त्याचून तुझ्या मनात मनासा, वावा कर्मणां माझ्यावर गुड भक्ती नाही हेच शिष्ट होते आहे, तू कोणत्यातरी लोभार्थ माझ्यावर गुरुभक्तीचे शोंग तर करीत नाहीस ना? अशी शंका माझ्या मनात येते आहे, कशीत कमी सहा महिने तरी आश्रमात येऊन तू कां राहू नवसेस ?"

दुर्जयने सहजानंदांचा कधी राग आल्याचे त्यापूर्वी पाहिले नव्हते, म्हणून तो थरथर कांपत म्हणाला—"मी आश्रमातच रहाव शकीच गुरुभक्ती असेच तर मी या आश्रमासुद्धा आश्रमात रहायला तयार आहे."

सहजानंदांनी मनाचे समाधान क्षास्या-सारखी मान हलविली. त्यांचा पट्टशिष्य चिन्मय गालाच, आपल्या गुरुवर्यांना बुद्धिधर्म तर झाला नाही ना अशी शंका झाली.

थेंबथर गोष्ट सांगून येताळ म्हणाला—"राजा! चिन्मयला गुरुविषयी को शंका वाटली? भगदी तशीच शंका माझ्याही मनात आली. स्वतः होऊन आश्रमात

प्रतापने रथातून उतरून आश्रमात पाऊल ठाकल. सहजानंदांनी दुरून त्याला पाहिले व आपल्या शिष्याचरीवर प्रताप होता त्या बाजूला गेले.

प्रतापने सहजानंदांना वांकून नमस्कार केला व म्हणाला—"माझे नाव प्रताप. मी आपली राजधानी प्राकारपूरहून येत आहे. महाराजांनी मला राजगिरीचा शासक म्हणून नेमले आहे. तेच वस्तीकारण्यापूर्वी आपले दर्शन घडले, हे माझ महद्भाग्य! हा आश्रम व येथील शांत व गंभीर वातावरण आणि या सर्वांहून आपल साध्विद्य हे सर्व पाहून मला कोणत्या शांतकीय पदावर काम करण्याची इच्छा झाली

राजाची मुलां शत्रुपक्षातून प्रताप राखण्यासाठी राहणारास एक अथोक्ष्य व्यवस्था ठरवून परत पाठविणे, म्हणजे आश्चर्याची गोष्ट नाही का? त्याच वेळी राजागिरी नगरीत महादुष्ट म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या दुर्जयला आश्रयास योजून राहणारा सहजानदांनी मोगाचे ही मोठे आश्चर्य वाटण्यासारखी नाही का? सहजानदांच्या या विचित्र बागवटीचे कारण काय? या शक्यते सभाषणकारक उत्तर दू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे तुझ्या झोक्याची शोभर सकल होऊन तुझ्याच पायावर जोळ लायली.

विक्रमादित्य म्हणाला - "सहजानदांच्या बागवटीविषयी आश्चर्य करण्यासारखे काहीच नाही. हे एक विद्वत् व तत्त्ववंत होते व समाजाप्रत त्यांच्या कर्तव्या कर्तव्याची पूर्ण जाणीवही होती. नविकेवर राजाने राजगिरी अराजक स्थितीत असल्याचे कळल्यावर एक शासक म्हणून प्रतापला नमूद पाठविले हे ऐकताच तो

सहजानदांना आपले अगदी सल्ला देऊन अशा पातळीवर पोहोचून आणायला सक्षम राहणारा त्याला योग्य आहे. या दुर्जयचे पाहू या. राजगिरीत अनेक माझ्यास तोंड कारण होता. त्या कारण सरकारांचा तो नातेवाईक आहे त्या गजाली गवेही होता अशा व्यक्तीला आपल्या सहा म्हणून तरी आश्रयास ठेवून आपल्या प्रतापला दुर्जयच्या झुजायांना काय काय शक्य होईल. त्यानंतर दुर्जय आश्रमवास सोडला तरी अंत्यमागे त्याच्या मुलं तो एकटा पडेल अशा परिस्थितीत त्याला काय ठेवणे प्रतापला त्याच्या सल्ला देऊन तो तसेच अशा बागवटीत सहजानदांचा नातेवाइक पातळीवर आणून करूनच प्रताप आणि दुर्जय यांच्या परस्परविरोध बागवटी केले."

अशातच ते राजाचे मीनभंग हाराच येऊन तो राजा अगदी शांत आणि शुद्ध आडाला येऊन तो राजा लायला.

राजाचे नगराच्या आसपासच्या डोंगराळ भागात बोरेश नावाचा एक अटुल शहर होता तो वाटमारी करी व प्रवास्यांना लुबाडून तो सूप गडू झाला म्हणून अकून गावातही शिल्ले देरोड घाली.

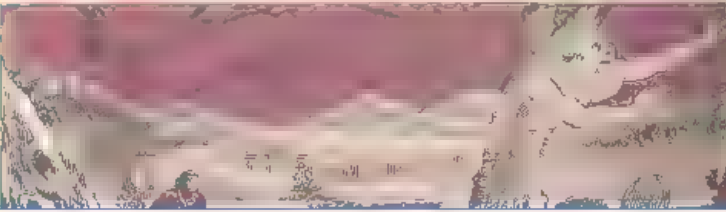
एकदा बोरेशने आपल्या तिघा असयायांना गावात चोरी करायला पाठविले एक पाठवला लोभ्यावर त्या तिघांपैकी एक अणू पतला आणि त्याला कर द्या झाल्यापासूनच तेथे राहिले.

बोरेशने त्याच्या तिसऱ्या असा काय काय? बाकीचे दोघ कोठे आहेत? राजाच्या तिसऱ्या हाती कंद झाले की काय?

"मालक, ते सापडले ते राजाच्या तिसऱ्याच्या हातात नाही, धर्मदेव नावाचा एक द्रवपदार्थ त्याच्या हातात नाही म्हणू."

बोरेश संतापून त्याला म्हणाला - "या काय एखा चालवित्या आहेस? काय झाले ते सर्व सुविस्तर सांग."

"आम्ही तिघे गावभर फिरत धर्मशास्त्राच्या घरांचा ढाव घेत फिरत संस्थाकाळी एका धर्मशास्त्रे विश्वासीसाठी येऊन रहात होतो चार दिवसांपूर्वी धर्मशास्त्राच्या समोरच्या देवळातल्या मंडपात धर्मदेव नावाचा एक धोर महापुरुष येऊन राहू लागला असल्याचे आणि तो धर्मशास्त्र व पुराणातल्या धर्म व कर्तव्य परावणतेच्या कथा सांगत असल्याचे एकदा बोरोशो करमणूक होईल असा विश्वास करून आम्ही तिघेही इतर कोणाबरोबर त्याच्या प्रवचनाला हजर झालो. लागोपाठ दोन दिवस त्याचे प्रवचन ऐकल्यावर माझ्याबरोबरच्या दोघांच्या मनात एकदम पालट झाली. नको वाया कुं वापरत! दुसऱ्याचा शप धोनाकर नको."

देवाच्या विष्णूला सामील झाले.

ते ऐकून बोरेश जास्तच मडकला म्हणाला- "सग तुझा काय विचार आहे?"

"मला सुद्धा हे पापकर्म सोडून धर्माचरण करायचे असेच वाटू लागल आहे, तरी तुम्हाला प्रथम सांगावे म्हणून आलो आहे.

"अम्स!" असे म्हणून बोरेश मान हलवून पुढे म्हणाला- "आजची रात्र तू यथेच रहा मी गावात जाऊन तो धर्मदेव कोण आहे हे एकदा पाहून येतो."

त्या दिवशी रात्री बोरेश गावात गेला तेव्हा देवळाच्या सभामंडपात बोरेशाचे पुराण प्रवचन चालू होते. लोक देहमान विसरून पुराण श्रवणांत निमग्न झाले होते.

बोरेशाजवळ असल्या एका वृद्ध माणसाचा विचारले- "हे जो उपदेश करताना तो ऐकून सर्व आति देहमान विसरून जातात त्याचे काय कारण असावे हो?"

तो वृद्ध म्हणाला- "ते एक बोर शान-पणा आहेत.

एका गळ्यात गुट्टी म्हाशामी रखणाना तेवढ्यात काय झाले हो? त्या माणसाची तरी गुड असलेच पाहिजे!"

त्याचे ते अज्ञान पाहून तो वृद्ध पवित्र म्हणाला- "त्याच्या ज्ञानात तो ताडपत्राचा प्रोख आहे, तेच ते गुड आहे."

बोराने विचार केला की तो ताडपत्राच्या प्रोख कर बोरला तर तो ज्ञानी काय होईल व आपले साक्षीदार आणि त्याच्या प्रवचन ऐकायला इतजार काय होईल.

त्या न्याप्रमाण त्या रात्री धर्मदेव होत तो त्या घरात शिल्लक तो ताडपत्राच्या शाखा चोळून नुला आणि आपल्या मुद्देंत निमग्न होता. एका माठवड्यातच तो पुन्हा सभामंडपाजवळ आला. सभामंडपात तो ताडपत्राच्या कोणत्याच शाखे नव्हता आणि त्याचे प्रवचन चालू होते. लोक जमून प्रवचन ऐकत होते. तो पाहून त्याचे मन दूर झाले. त्यात कसेल्या पापकर्मचा वारसा होता.

त्या रात्रीच तो देवळाच्या सभामंडपात गेला.

खिळ्याची किपत

फार पूर्वी एका खेडेगावात गोविंद नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. त्याचे काय झाले होते व त्याला दोन मजहरी होत्या. त्याला स्वतःचा जमीन मालकी नव्हता म्हणून गोविंदचा विचारात मराठकट्ट करूनच आपल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालवला. यश शक्य होत होते. त्याकाळी तो पाचो सहरान जाई दिवसभराभरा कमाईतून घरा भाडदयक घेतल्या वस्तू खरेदी करून सध्याकाळी पुरा येई.

तमा गोविंद स्वभावातच मिमधारी होता. त्याचे बडोळ न्याला उदात्तगणी माणस. बाळ, प्रत्येक वस्तु उपयोगी असते. कधीत कधी उपयोगी पडतेच. कधी विमल न्याला.

एक दिवशी तो हमरास्यात महराकडे गेला होता. त्याला प्रधानाचा मुलगा धोड्या-

वर बसून बाईपाईने उलट दिशेने येत असलेला दिसला. पाहता पाहता धोड्याच्या मालाला मारलेला एक खिळा निखळून सारला पडला.

गोविंदने तो पाहिला आणि मोठ्याने ओरडून त्याने मालाचा खिळा पडला असल्याचे सांगितले.

प्रधानाच्या मुलाने सानो घळून पाहिले परंतु परतला नाही आणि बंधवर्तिन हात हलवून पुढे निघून गेला. मालाच्या एका खिळ्यासाठी मागे परतून येण त्याला कमी-पणाचे वाटले. सिवाम तो जंगलाच्या आडवाटे राजधानीकडे जात होता म्हणून त्याला वाटत होते की खिळा नसला तरी त्यामुळे विशेष काही बिघडण्यासारखे नाही.

परंतु प्रधानाचा तो विचार थुळ्याच हो जंगलात ओढेव अंतर चालून गेला असलेली धोड्याच्या पायाचा मालाचा

निवळून पडला. जर प्रधानाच्या मुलाने वेळीच तो खिळा गोविंदकडून मागून घेऊन नालाळा माऊन घेतला असता तर त्याला नंतर जे कष्ट सहन करावे लागले ते नसले नसते. नाल नसल्यामुळे घोडा लगदू लागला. म्हणून प्रधानाच्या मुलाला पादचा बळून उतरून घोड्याबरोबर पायी चालावे लागले तो जंगलाच्या वाटेने जात असता जोरांनी त्याला कूटले जे त्याला एका झाडाला बांधून ठेवले.

विकट गोविंदने तो खिळा उचलून ब्रवळ ठवून घेतला आणि पुढे चालू लागला तो घोड्या अंतर चालून गेला तेव्हाच त्याला

बाजूला एक श्रीमंत माणसाने गोविंदला पाहून विचारले- कावरे बाबा, तुझा घोडा एवढा खिळा आहे का? मला लवकर गवारात जावयाचे आहे वाटेत फांटे लागे! त्याच्या घुरीचा खिळा गळून पडला जे जंगलाने लोखंडाचा एखादा तुकडाही दिमत नाही.

गोविंदाने आपल्या ब्रवळचा खिळा चाकाच्या बाजूला घुरीत खुपसून घेऊन घेतला. श्रीमंत माणसाला पुनर्जन्म घेऊन सारखे वाटले.

“तू सुद्धा गवारातच चालला असतो वाटेत? बल मज्ज्याबरोबर.” असो म्हणत त्या श्रीमंत माणसाने गोविंदला आपल्या घरीवर गाडीत बसवून घेतले आणि त्याच्या हातात एक मोहोर ठेवली.

सोप्याचे ते नाणें पाहून गोविंद बर्बतून झाला. त्या एका नाण्यात त्याच्या मुलाचा एका महिन्याचा खर्च निघेल असा तो पूर्वी जी पोष्ट खासितली सवा सवा खरी दिघाली. एका लहानशा विकत्या बाकिसत म्हणून त्याला एक मोहोर मिळाले.

त्यानंतर बाजारात जाऊन तेव्हाच आपल्या घरी न्यायला म्हणून घरी भराचे सामान विकत घेतले आणि जंगलाच्या वाटेने आपल्या गाडीने अंतर चालून गेला असले, त्याला

नाणें द्यावा लागेल. आठ त्याला काणी तरी भावसाधनात ओरडत असल्याचे ऐकू आले. गोविंदने त्याच्या हातातले पोते एका झुराआड छपवून ठेवले आणि गावाज यांना या बाजूला जाऊन आठ गेला जेप चाळ जंगलात भेल्कावर त्याला एक बरी भायरीचा सहा मुलांबरोबर दिसलो. ती एक कोट्याधिकाची बायको होती व ती मुलं तिचीच होती.

गोविंदला पाहून घोर करून तो बाई त्याला म्हणाले- हे पण र बाळा तसया सध्याकळी मी आपल्या मुलांना घेऊन फिरापला निघाल माझी मने कुलफळ वचायला जंगलात शिरली. मूल कोठे तरी भटकतील म्हणून मी त्यांच्या पाठांपाठ घावत तेवढ्यात सूर्यास्त झाला आम्ही नाव नुस्का राखणारे वाट शोधत भटकत राहलो कालचा सुषम दिवस सारं जंगल पालव घातले, तरी रस्ता मिळाला नाही त्याचला ध्यायला काही न मिळाल्याने आता पाण ही उचलवत नाहीत. म्हणून सोबती नव येतून ओरडतो आहो. परंतु या जंगलात आमचं रहण कोणाच्या काणी रडणार? तू कसा देवासारखा पावलास!

गोविंदला घाबरण्याच मुळीच कारण नाही तर मी दाखवितो वाट चला मज्ज्याबरोबर” गोविंद म्हणाला.

“बाबारे, मुकेंन जीव कासावीस झाला आहे. एक पाऊलही टाकण बाभुंला अशक्य आहे काही सायला मिळेल का?”

“तर मग तुम्ही येथेच पांवा मी सायला काही तरी घेऊन येतो” असे म्हणत गोविंद तेथून बाबत निघून गेला आणि घोड्याच वेळात आपले पोते घेऊन आला. गोविंद आपल्या मुलांसाठी म्हणून जो जाऊ, किठाई वगैरे घेऊन आला होता त्या सर्व वस्तू त्या पोल्यात होत्या गोविंदने त्या सर्व वस्तू काढून मुलांना वाटल्या आणि बरोबर जे इतर साद्य पदार्थ आणले होते ते काढून त्याने संपाक केला व सर्वांना पोटावर जवायला वाटले सर्वांच्या अंगात

पुत्रीं हितव्यां किरधाश्वा उभयसु बहेल
 स्थानतर गोवद तया सखीनां आनन्याबरोबर
 रम्यापर्यंत पोचवायला गला. 'माता
 तुमचा सर्वांचा निरोप घ्यावा, म्हणतो
 "छे! ते माहीत नालापर्यंत, आम्हाला
 धरपर्यंत पोचवून मग कोठे ते जा." श्रीमंत
 कोट्याधिवारी भावकी म्हणाली गोविंदचे
 त्याला ही हाकार दिला घरी पोचल्यावर
 कोट्याधिवार्याचा बायकोने गोविंदाच्या हातात
 एक लहानशी पिशवी ठकली.

[illegible]

अथानाथं सर्वभूतानां पवित्र्यावर त्यागता
होमीवरी वण्टून अस्माका आध्यात्मिक
आनंद नेहून शिक्कें आनंदाच्या अंतर्गतात

निधाला आडाल बांधून ठेवल्या ५५ -
मलगा त्याला दिमला

प्रधानाच्या मुलास प्रसंग सुद्धा द्या
तो याविद्वत्ता सोडवतात मागितला गो. २
प्रधानाच्या मुलास सोडविले ५ हाका
आधार देऊन आपल्या घरी नल ५ ग
त्याला पोद्दभर जेवायला वाढले

इयानसर गोविंदने आपली ओळख नवि
स्तर दिली आणि म्हणाला—'माजव
तालाचा खिछो घालवून आणि तालाचा
सहज केलत व मी त्याच शिष्टधामळें आण
मनेच ह्मणजे इत्यादि केलने घडू शकते

[illegible]

स्यात् द्विवचो गोविन्द अगत्या कृत्याया-
 तह राजधानीत्य गावो गत्या आण भव्या
 च्या मलाकड ताकरो कल ल गल

[illegible]

काही काढ लोदण्यावर काशीच्या
राज्यात काही अधिकारी जमिनीची मापे
मंजूर व त्यावरचा राज्य कर ठरवीत त्या
माध्यम राज्याच्या राज्यात ते येऊन पोचले
त्यांनी त्या श्रीमंतवर्गा घरी काम करणाऱ्या

युद्धराज्याणां वाहिना व स्वाध्यायस्य आपत्ती
 भवितु व अज्ञा इति चेत् तेषां ते कालाच न्वा
 श्रीमान् मागवान् युद्धराज्यान् व युक्तं व धनं
 काली की अणि अण्णा धाकटा भ्रातृ
 काली व महाराज यांना पत्र लिहून माग्या
 वर त्यामणस्य वर घाला तमां लागवा
 युद्धराज ते तमं पत्र लिहिल व कांयें-या
 व शाह वर हसी कला

६। सा संयोग वस्तु नात्र द्वाभ्यां च
अन्वयः सति द्वयोर्भावश्च तादात्म्ये रससाध्या
पक्षेना कर कभी करषयासंबंधी राजाजला
लिहिण्यास दिलतो काळ लागले

सर्वाभ्यां तर्कं युक्तराजने आपत्त्या धाकटया
मावाला पक्ष लिखिते जाणि सर्वांनी इच्छि-
त्याप्रमाणं जमिनीवरचा कर कमी करध्यास
राजानं मजुरी दिली

पुढें तर राज्याच्या खजिन्यात भरावयाचे
कर लोफ धुवराजाकडेच बळून भरू लागत

युवराजाने नको म्हटले तरी प्रजा त्यालाच येऊन कर देऊ लागली. त्यामुळे भावाच्या मनातले वैराग्य कमी होऊ लागले आणि राज्यप्राप्तीचा मोह वाढू लागला.

त्यानंतर तो एकेका सायल राजाला आपल्याकडे वळवून घेऊन किंवा त्याला जिंकून आपली सत्ता वाढवू लागला त्या शोष्ठीची माहिती आपल्या धाकट्या भावालाही युवराज देऊ आपला तरी धाकट्या भावाने मोठ्या भावाने जे केले त्याचा विरोध तर केलाच नाही, त्याला आपली मान्यताच दिली शेंबटी युवराजाच्या मनात काहीच राज्यच हस्तगत करण्याचा मोह हाऊ लागला. एके दिवशी

त्याने आपल्या धाकट्या भावाकडे विचार पाठविला—“तु आपले सर्व राज्य मुकातमान मला द्यावे, माहीनर मुद्राला मित्र रहावे. धाकट्या भावाने उत्तर पाठविले—“हे राज्य तर आपलंच आहे आपल्याला राज्य तेव्हा मजून स्वीकारावे” त्यानंतर युवराजाने आपला राज्याभिषेक करण्यात येऊन व धाकटा भाऊ सेनापता झाला.

काशी राज्य मिळाले तरी तबड्याकर पोरतमा भावाच्या मनाचे समाधान होऊ नाही तो एकामागून एक लहान लहान राज्ये जिंकून राज्याचा विस्तार चालू लागला. त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही.

देवद भूमीकांतील विविध राज्ये अश्वत्थी चवी करीत असता काशी राज्याचा उल्लेख झाला, याविषयी दुर्लभ केले तर सर्व लोकांवरच संकट येण्याची संभवना दिसली. म्हणून थोरल्यांनी वान रयाद्वारे कल पाहिले असे देवदला वाटले.

तो सकाळी कळून देवद एका तरणाट्याच्या घरात काशीला राज्याच्या घटन सार झाला, एक महत्वाची गोष्ट सांगून त्या जाणार असल्याचे त्याने सांगितले.

राजा त्याला आपल्या अंतर्पुराणातून घेऊन गेला.

‘राजा! माझ्या माहित प्रमाणे काशी जमीन तीन मोठे महानगरे आहेत ना सर्व

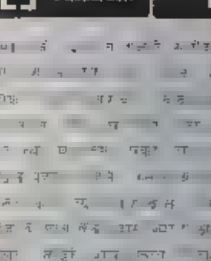
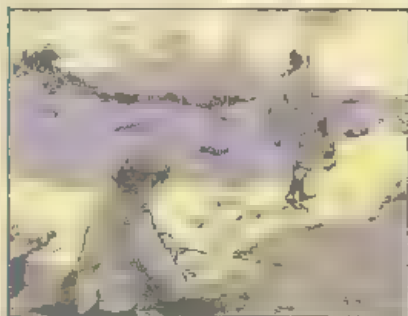
माली व शेंबड मुक्त अशी आहेत राज, धाड रथ व पायवळ असे चतुरंग सैन्य घ्यायला उठ आहे मी तो तीन शहरे जिंकून तुला देना.” असे सांगून तरुणाच्या शेयात अन्वला देवदाने राजाला खूप प्रोत्साहन दिले. राजा लोखंडाच्या शोष्ठीस तयार झाला नितक्यात देवद अतर्धान पावला.

राजाने त्या तरुणाचा खूप शोध केला परंतु तो सापडला नाही. तेव्हा राजाला वाढी सुचेली त्याने आपल्या सर्व प्रमुख अधिकाऱ्यांना बोलावून हुकूम दिला की आता शोधचा वेळापूरी एका तरुणाने येऊन तीन महानगर जिंकून देण्याचे अचन मला दिले होते तरी कुन्ही त्याला कबकर हुडकून काढा.”

राजाच्या आज्ञा अंगरक्षकांनी व पुतर अधिकाऱ्यांनी सैनिकांच्या मदतीने खूप शोध काढला, परंतु त्या तरुणाचा शोध कायला नाही तेव्हा राजाला त्याला नेह तर लागले नाही असे वाटू लागले. त्याच मानसिक आजारात राजा आजारी पडला तेव्हा अनेक उपचार केले परंतु सर्व निरुपयोगी ठरले.

त्याच वेळी समस्त नागरांत प्राविष्य-संपादन करून बोधिसत्व तत्समिळून काशीला परतले. त्यांना महाराजाच्या विचित्र आजाराची माहिती कळली त्यांनी राजाकडे निरोप पाठविला की राजाचा आजार बरा करण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगी आहे. तरी एक संधी द्यावी.

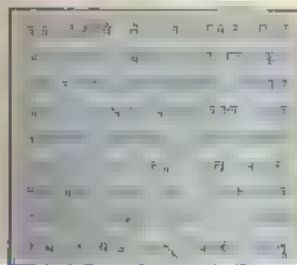

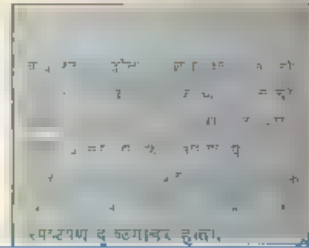
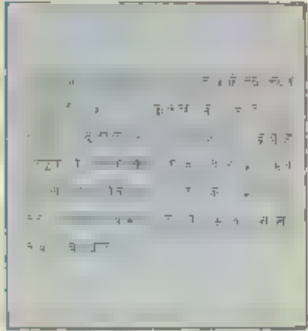
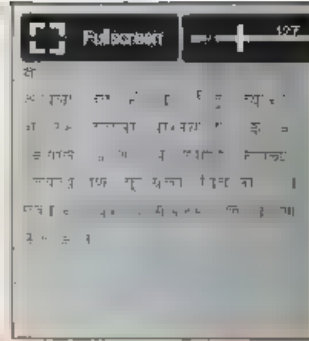
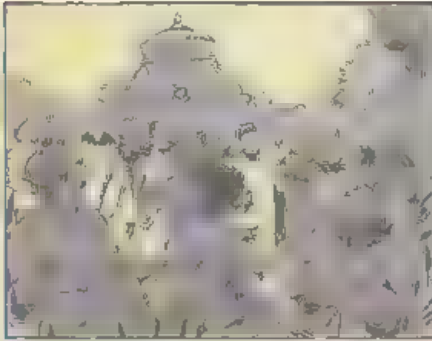
[illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

विश्व प्रसार शास्त्रात प्रसारित होत आहे

समकाली

मंगलपूरच्या जहागीरदारांचा धाकटा भाऊ विश्वनाथराजे यांना दुसऱ्याची एक न गळ बूक दाखवायची एक माईट खोद होती. स्वातंत्र्य झाला आनंद होत असे या संवयीमुळे तो लहानपणी याचा विचार न करता वाटेल तसा व्यपमान करी न त्यान आनंद माने

मंगलपूरला दर वर्षी वैश्व पौर्णिमेला परमानंदस्वामी नांवाचे एक साधू अवश्य येत असत ते धण्याचो बातमी मिठनाच मंगलपूरच्या रहिवाश्यांनी एक मोठा रथ तयार करून मजविळा व त्याच्या स्कागताला निघाळे

माझ परमानंद आनंदाने स्मित करून गंधान जाऊन बसल तेव्हा विश्वनाथराज गर्दीतून पुढे सरकत गेला आणि बघा उडकीत म्हणाला "सर्वसंग परिणाम करणाऱ्या माझ्या मिरवणकीसाठी रथाची गरज भासावी, नाही का?"

गरज का भासावी? त्यांना धावी बालन का आणून ये

ती वट्टा ऐकून इतर सबं लोड कूप सत्तापले, परंतु परमानंद स्वामी म्हणाले- "तु म्हणतोस त्यात सत्ताचा अंश थोडा आहे जरा मू आता तरी रथास बहून माझ्या सोबारी येऊन बस" म्हणजे तुला हळू हळू समजू लागेल

विश्वनाथराजे ते ऐकून कूष झाला, जणुकाही एका मोठ्या युद्धात विजय मिळवून आला होता तो स्वामीच्या बाजूला मांडीला मांडी ठेकून बसला थोड्या वेळाने रथ एका मोठ्या वाड्यासमोर झाला

विश्वनाथराजे रथातून उतरताना म्हणाला-"काय पण गमत आहे, जग हे माझा आहे, असे म्हणणाऱ्या स्वामीसाठी उलखयला एका मोठ्या राजवाड्याची गरज भासावी, नाही का?"

स्वामींजा माझ पर अमराच उहार आहे आपल्याला उतरायला ही जागा जास्त सोयीची आहे”

म्हणून परमानंदस्वामी व विश्वनाथराजे नरसोबान विल्ली पेज पिऊ लागले परंतु त्यांना ओकरी यंत असल्यासारखे वाटले म्हणाले-“यात मीठपुढा नाही की हो!”

श्यानतर नरसोबा घरी जाऊ लागला तेव्हा परमानंद त्याला जवळ बोलवून म्हणाले-“या मध्यरात्रीच्या वेळी तू ऐज पावून आमचा खीज वाचविलास. तुझे हे उपकार आम्ही कधी विस्तरणार नाही ही रेशमी साल घे. या शिवाय तुला द्यायला आल्या जवळ दुसरे काही नाही” असे सांगून परमानंदांनी नरसोबाच्या हातात ती साल दिली

विश्वनाथराजे चकित होऊन म्हणाले-“मिठाशिवाय दिलेल्या पेजेबद्दल तुम्ही ही रेशमी साल देता? रेशमी सालीची किमत्त किती अमते याची कल्पनासुद्धा

तुम्हाला नसली ना तुम्ही ती रेशमी साल कायला?”

परमानंद स्मित करून म्हणाले-“मग पुरच्या लांकानी प्रमान जे काही घेतले ही भगिनी वस्तू आपल्याला मग या रेशमी वस्त्राची गरजच नसेल ना? नाथगब माणसाने सर्व वस्तू समजून पहावयाची संकय लावून घ्याय प्रमाणे काणो आपल्याला बालाबिल मग त्यान खोर प्यायला दिली तरी वस्तू काही दिली तरा माझ्या दृष्टीने दावाच मुल्य एकच मुल्य समयी सत्ता गर्जे कारण नाही त्याचप्रमाणे दुसरे समया हातावर हात बळून वसण्यातही थय नाही सर्व संकयी लहान खोर, खोब ख मन मवाना मरत वगळ हा मत्तवर्धने आहे

तेव्हा विश्वनाथ राजे परमानंदस्वामींचे पय बळून म्हणाला-“आपल्या मनाचा हा खोरपणा समजून न घेतो मग जपणा जवळ उभटपणाने बोनलो आपण मना कृपा करून क्षमा करावी”

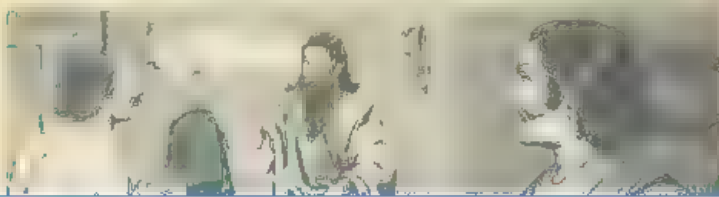
सर्वच शूर

कौतुकपूर्ण ५ राहणारी मजबूत नवीचा एक तरुण मुलक कारुण्येवाची दानघानी शत्रुपुत्र येथे राहणाऱ्या वित्तय मावाच्या आपल्या मित्राकडे पोडपावर वगून निघारा

वित्तयने आप्याच दिवसांनी घेंटलेल्या मित्राच्या आतिथ्यसत्कारात कोणाच्याही प्रकारची उणीव घेऊ दिली नाही संव्याकाली शयनीजमती बहायला दोघे वित्तय आपापल्या घराब्यावर पाहून निघून काढले. प्रथम वित्तयने राहणाऱ्या दानघानीच्या घराब्यावर अजून वट्टन मावप गवनि म्हणाला-“आपल्या कुतसदेशातून घोडे फोडे वांगल्या जातीचे वाडत किती वेवाने वावतो वाहे साळा घोडा!”

वित्तय घोडा रिमट करून म्हणाला-“अरे साबा, आम्हांना उचक वजवि घोड कुवेवळ कसाता? रणापणावर शत्रुची मुल करीत असतं वेवाची गरजच काय? घोड दाखवून पटून जाणाऱ्या शत्रूचा पाडसांग लागूनी करीत नाही! कारण आमच्या देवात सर्व सूर्य शूर आहेत”

पित्र म्हणाला ते कितीदाने घंत मजबूत घोडासा हंशजा सांड

दुसऱ्या बोराने त्या गावाचा शेवट
दिला दोघांम्री परस तेथं ठेवलो व नव्या
पाण्या काढाकाढाने शहर तलावात
गळे. रडून ते तलावाबरोबर जवळ येऊन
पाकीट पाहिलं व थककच जे त्या व त्या
त्याच्या मासकाचीच होती रडून वगदव
पाकीट उघडून घेतले आणि पाहिले
दुकन ते पाहून बोर त्याच्यापासून दूर
रडू बराच वेळ थांबा गावाचा
मिळोबाच्या गावी येऊन वगदव
वर अजून 'मेळा' सुख झाला मिळाला
आपल्याला कोणती घरल नव माळ

आपल्या गावाच्या गावाच्या
येथे उरवत तो लोकांच्या गावाच्या गावाच्या
मीठीवर बसूबा तट्या वगदवत
त्याच्या पाठीमागे पाकीट ठेवत
नंतर ती गाव पार करून
गावाच्या तलावात घेऊन
वर मिळोबाच्या गावी
मिळोबा त्या पाकिटाची
एक बाहीन तलावाचे बाज
सर्व एकूण घेतल्यावर

आपण तशीसाली ठेवलेले पाकीट
तलावात देण्याचे विचार करू लागली परंतु
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
देऊ नकोस! हा म्हणतो आहे
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले
तलावात पाकीट ठेवणे माझे व म्हणाले

उपयोग? असा विचार करून रस्त्याच्या
बाजूला एक पडकी जुनाट बिहीर होती
त्या बाजूला अडकलेले वाळू लागला
मिळोबाच्या बांडा गावात एक मध्यम
वयाचा माणूस येत होता त्यान मिळो-
बाला अडकलेले चालत असलेला पाहिले व
घाईघाईत येऊन त्याच्या खाशावर हात
ठेवून म्हणाला- भाब, तू काहीतरी बंड-
गणा करायला निघालला दिसतो आहेस
मिळोबा डोळ्यात पाणी आणून म्हणाला-
"आपल्या एकुलत्या एका मूलीत शत्रू
करून देण्याचे सामर्थ्य नसलेला मी अजून
तरी काय उपयोग?"
ते उत्तर ऐकून तो मनुष्य हसला व
म्हणाला-"मला दहाबहा मूलीचे लग्न

वर रडू त्याच दिवशी रात्री तालुकाच्या
गावी निघाला. घाटेत तलावाच्या काठाना
लागून लहानशी झाडी होती त्या झाडी-
तून जात असतो झाडा आतून त्याला
कोणी तरी बोलत असल्याचा मास झाला
"हे मैसे आपल्यापैकी कोणा एकाला
मिळाले तर कधीत कमी एक वर्षभर तरी
खोरी करायची परज उरणार नाही आणि
सुखाने जगता येईल तरभर एक काम
करू या आणि हे पाकीट यथे ठेवून दळ
या आणि सुखान तलावाच्या काठान शहर
पावले दूर जाऊ ना तेथून घाईत येऊन
जो प्रथम या पाकिटाला हात लाविल
त्याला या गर्भमयले मैसे मिळाले

नववयस २२ वराम २२ २ वराम २२ वराम २२
नववयस २२ वराम २२ २ वराम २२ वराम २२
काळोखातही मी हे घर ओलवत.

निळोबाने राजारामाची ओळख करून दिली. तिने बडलेला सर्व वृत्तांत त्याला सांगितल्या व म्हणाली- हा गुा आता तुम्हींच सोडवा कसा !

"ते काय थोड काम आहे ?" अस म्हणत राजारामाने घडलेला वृत्तांत सांगितला.

तो तालुक्याच्या गावी नातेदारकाच्या घरी लग्नासाठी म्हणून म्यादव्य कड्याच्या मोठ्या भांडीस निघाला. निळोबाला गावी येऊन पोहोचल्या गेलीत पाऊल रात्रीचे पाऊस पडू लागला. बाटांशाळा म्हणून ओठावर येताच त्याला राजारामाकडून तट्ट्याच्या बाजूला एक पाकीट दिमल उघडून पाहिले तर कात खूप पैस दिमल दाखला कुठून होते. घरातली मंडळी कळतरी जाण्याच्या बाईत असता त्याचे हे पाकीट देता येईल असा विचार तबब पाऊस थांबताच तो पाकीट घेऊन तिच्या बाटात एका वागी निळोबा एका तबब्यास विहिरीकडे जात असताना म्हणत त्याने पाकीट त्यांना दिले. मंडळी राजारामाच्या निघण्यास निघत निळोबाच्या घरातून निघून गेली. तबब्याने त्याला पाकीट आणि पैस घेऊन ज्या घरा त्याला हे पाकीट

पाकीट होते त्यांना ही गोष्ट कळवून पाकिटात होते तेचद पैसे त्यांना पैष्याच्या हनुत पत आला होता.

तबब्याने राजाराम निळोबाना म्हणाला- मी तुम्हाला दिलेल पाकीट रघूच्या मालकाचेच असावे ते रघूला देऊन त्याला तुम्हाला लग्नकार्यासाठी हुडपाळा लागणारं देवा हजार रुपये मी देतो" असे राजाराम रघूकडे सार्थक इष्टीने पाहिले व म्हणाला- तुमचा हाणाग जावई या मुला सावलीक लागत का हा ?

मुलाला पहायला येऊन गेल्या मुला- विषयी जाऊन खोलात जाऊन चवकची करायला मला वेळ कोठ होता हो" आई- व डालांनी दहा हजार हुंडा दिला पाहिले, म्हणूनच तबब्याने बलासारखी मान हलविली होती तबब्याने !

राजारामाने या खेपेस रघूचा लांदा घेऊन हलवीत विचारले- "तुम्हाला मालकाने मला द्याऊन म्हणून हात आडले होते ते पैस तू परत मिळवून दिलेस. तू केलेली

मेहनत आणि तुम्हाला सामाजिकपणा मला फार आवडला. निळोबा व सावित्रीने माझ ऐकले तर...! तुझ लग्न झालं का ? नसेल झालं तर हुंडा किती मागशील ?

रघून एकदा निळोबाकडे व एकदा सावित्रीकडे पाहिले निळोबासुद्धा रघूकडे प्रेमाने पहात होते सावित्री आजने मान साक्षी करून उभी होती.

"आपलं लग्न टळलं तरी झालेलं, असा विचार करून पाकीट मला द्यायला तयार झालेल्या सावित्रीचा सामाजिकपणा मला आवडला. हुंड्यासुद्धा इतक्या भातगडी शास्त्र्या बसतां मी पुढां हुंड्याच्या गोष्टी काढू म्हणतां ?" राम म्हणाला.

राजारामाने निळोबा व सावित्रीकडे पाहून व त्यांनाही वानंद आला असल्याचे ओळखून म्हटले- "येत्या महिन्यातच लग्नाचा मुहूर्त धरू या. या घरी नाही, साक्ष्या घरी ! मला मुलगी नाही, परंतु दहा मुलींचे लग्न करून जायचे सामर्थ्य मला आहे, हे मी निळोबाला मागच सांगितलं होतं

करून देण्याचं सामर्थ्य आहे, परंतु मला मुलीच नाहीत हे पैसे मागं नाहीत, तरी तू ने. तू जापला पत्ता दिलास म्हणजे दरमहा तू सांगशील तितके हप्त्या हप्त्याने वसूल करीन" असे म्हणत त्याने निळोबाला एक पाकीट दिले

"त्याचे नाव राजाराम होते. त्याला मला पाकीट दिलं ते आहून पाहून हा रघू ते वडबिड्याच्या प्रयत्नात आहे तेव्हा साबू, बाब्या बोलण्यावर मुलांचे विश्वास करू नकोस. ही गोष्ट जरी की खोटी हे सांगायला तो राजाराम कोठ राहातो, माहीत नाही" निळोबा म्हणाल.

सावित्री

सुष्ठु स्वभाव जाईना

एक दिवस एक राजाच्या कार्यालयात एक गृह्य दिसली त्या गृहे घाटे एक को

लगावे त्या योग्याला नमस्कार केला व आपली सर्व तक्रारी मागून घेण्याचा

मागो आता कोठे कोठे दमडने यना एक गवळ्याच्या तडाव्याविरुद्ध वुनरं क

कारण वेळ नाही सुमची ह्यादुष्टी आगची."

सोपाना त्याची कीव आली त्याने ते सळे जगूला दाखिले व म्हणाला

जगूने योग्याला दोष्टी ह्याने नमस्कार केला व म्हणाला—'या बुधाच्या ठीक

जवळच दोन पाण्याची नळी ही निर्माण करून सावात स्वागत

क्षीर सागराने त्रा प्रवृत्त पत्रेन आह

नारा जीवद ने ही त म य सो

तीत निष्पत्तीत एत एत शिवाश्रया मय

भगवत् पञ्चानन लदददकाया दश व पुन

रुत अथवा ओ हे एत जगते चमत्

नावाचा एक मनुष्यदत्त हतो आश्रया

दयलुता का हा हृत्पिण्ड मर विद्वत् करोन

तज्ञान भोग्यकामाळा त्या जगत्या मध्य

मोती अथवा एत नि वड निषल

नष्टत भे गत वेतवावर त्याला जल

आता वागवत वाटल आणि तो आपल्या

हृत्पिण्डात पारात चतरला व जलक्रीडा

करत लगेच त्या देहमान विसरून जल

कण्टक लीन झाला असता त्याचा उदर

पाव एव भरकर मगरी घेतल

असह्य वेदनेने विस्त्रुळ होऊन तो हत्ती

ओरडत असतां सर्व हृत्पिणी थांबवून जाऊन

किनाऱ्यावर गेल्या व गजेंद्रावर ओडवलेल्या

महा भयकद असणाकडे पाहून आक्रोश

करीत रडत राहिल्या मगरीच्या पकडीतून

गजेंद्राला कसे सोडवायचे हे त्यांना कळना.

गजेंद्राने स्वतः आपली सुटका करून

घण्यासाठी नाना प्रकारे आदळ आपट केली

परंतु सर्व फुकट झाल हत्ती भूकतहान

मागवायला इतर ठिकाणी जाऊन येत व

किनाऱ्यावर उभे राहून झोळ्यांतून बाधी

काडीत राहिले सरोवरगत हत्ती व मगरीची

मुंज चालून होती

हत्ती मगरीला आपल्या सुष्ठुपानी

दोबीत होता, मगर उड्या मारवून

गजदानां भवन् कदा नृणां चर अदम्यन्
राहन् कृती शोयन्ते लडत दिनां चतुर्षु
त्याची शक्ती क्षीण होत गेली, मगर तज
पाण्याने राहणाऱ्या पाण्याने तिचा शब्दो
अपराध हत्तीच रवन् पिऊन गिस्त ती
आणखी अस्त पवित्र होईल ती तिच्या
तोडातून आपली सुटका नाही हे त्याच
चांगल नजळ

"मी तद्दान मागवायला या सरोवरावर
आलो होतो. पाणी प्याल्यावर घेतून
सरोवरात का उतरलो? माझ्या या मुल्ल
पणामुळे मी मगरीच्या तोडात मापलो

'माझं अगत कोण रक्षण करणार?'

कोणाला बोलवू? मी स्वतःच रक्षण करू
शकत नाही, तरी माझ्या मनात कोणत्या-
तरी कोपण्यात मी स्वतःला वाचवू जेव्हा
अशी आशा माव आहे त्या आशेमुळे
रक्षण व्हावे अशी आशा करतो आहे
तरमग आम्हीला काहीतरी आधार आहे
तो म्हणजेच देव! त्याला सांगू 'देवा!'

देव, मगवान ईश्वर या भावनेच म
अशा देवा! सर्व कारणांचे मूळ कारण
असा तूच आहेस!"

माझ्या सारखे गर्बित, मदपत्रा न
मदोन्मत्त त्यांच्यावर मोठे सत्कार रक्षण
तुम्ही आठवण काढीत नाहीत. मलाय
साल्यासिद्धात तुम्ही गजब त्यांना वाच

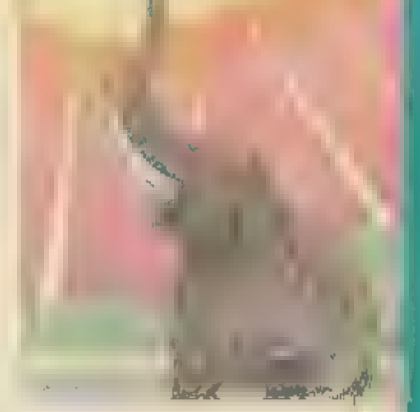
नाही अशा तऱ्हेने अनेक प्रकारे स्वतःची
तिरा करीत असतां मगरीच्या पकडोमुळे
होत मसलेली वेदना थोडी कमी झाल्या-
सारखे वाटला

गजब वेवाचे स्मरण करून स्वतःला दोष
पडू लागला त्या क्षणापासूनच मगरीचे
गळी मूळ पडू लागले, छातीत बडबड
मुरू मली तरी जास्त विवृत झाले
तिन दुर्गाच्या पायात कडकडून वावा
धतळा

प्रार्थनाच नकट, वेदना न दुःख न
हरण न रीन आश्रम न शब्दोपार्ण अक्षय
तव्हा सर्व देवाच्या देवा या मगरीच्या मुला
करणा याच! सुटो करणाच्या देवा! माझ
रक्षा कर दे म्हणून मी जितक्या आतां
ह मगरीच्या बाहे तितक्याच पणाने पडून
देवा न जाऊ रक्षण करणारा असा शा
सिद्ध म आहे तू नवकीच रक्षण करू
अवधीत!

तज सर्वस्व आहेस हे बचन मनात
भिरमणाची असल्याची ओळख न होऊ
दया या देव! माझ्यासारख्या शून्यपयन
म नम्राच अबाधारी तुझीच नाही का?"

माझ्या अगतली सर्व शक्ती मज
आतां म आहे जो देवाचला पाणीसद्धा लालून
म न म नृप मगरीच करून हाका मार-
ण्याची गरज नव्हत अगत राहिली नाही
चावडीत

कण्ठ्याची शक्तीही राहिली नाही शुद्धो-
मुढां जाणार!"

"माझं रक्षण कर किंवा करू नकोस,
तुम्ही इच्छा! मुला बोकून मला दुखरा
आधार नाही!" असे म्हणत गजेंद्राने
उरलली सर्व शक्ती एकवटून सोंब उंच

करून हांक मारीत असल्यासारखे सरळ
वर पाहिले
मगरीच्या अगतली शक्ती कमी होऊ
लाल्यासारखी झाली जिसेस पाण नसल्या-
सारखे व कळतून स्वर उमळत नसल्या-
सारखे भासले

आपण जिवंत बाह्य को नाही खणा
स्मितोत गजेंद्र डोळ मिटून पडला असतां

हत्तीच्या अंगाचे लकळे तीढी. हत्तीचे
सर्वांग स्वतःबवाळ शाळे

हत्ती सोडले मगरीला आवळून घरी
तर मगर आपल्या खडबडीत शोपटीने
हत्तीला बडवून काढू लागली.

हत्तीने मगरीवर उभं राहून तिला
पायाखाली चिरडून टाकायचा यत्न केला
तर मगर खोल पाण्यात स्वतःचे अंग नेऊन
हत्तीचे प्रयत्न निष्फळ करी मगर सोडून
गेली असे वाटून कित्यावावर जाण्यासाठी
घावे, तर वेवढ्यात मगर त्याचा पाय अरुन
नऊन त्याला पाण्यात बुडवो अशा तऱ्हेने
हत्ती व मगरीचे व्हड एकसहस्र वर्षे चालू
हाने

तूतच 'नीर'ची सृष्टी झाली. विष्णूने असंख्य म्हणजे अस्थ रूपात अवतार घारण केला. तीच मत्स्यावतार! दशावतारांत मत्स्यावतार हा प्रथम होय!

विष्णू पाण्याने भरलेल्या नील मेघा-सारखा निळ्या रंगाचा असतो. मेघात जशी वीज असते तसा विष्णू तेजस्वी असतो. त्यातून आलेले पाणीमुळा तेज पुज असते व त्याचा शुभ प्रकाश नित्य निर्मळ असतो. तेच पाणी धारणोद्ध क्षीरसागर होय!

त्या क्षीरसागरात अनंत असा काळ क्षेपनाग रूपे अनेक वलय करून राहतात. क्षेपनागांना सहस्रफण अवतारांत अंत

नहलेल्या अशा अनंत क्षेपनागावर क्षेपनागी होऊन विष्णू पड्डला असतांना त्याच्या माथीतून निघालेल्या माळावर एक विष्णू पंच निघाले. त्यावर ब्रह्मदेव जन्मला. त्या ब्रह्मदेवाने सर्व सृष्टी केली.

अनंत अनंत असा काळ युगयुग चालू असतो. कृत, त्रेता, द्वापर व कली अशा चार युगांचे मिळून एक महायुग होते. सहस्र युगांचा एक कल्प हा ब्रह्मदेवाचा एक दिवस होय, तो दिवस पुरा शाळा की ब्रह्मदेवाला क्षोष येते. तोच कल्पांत, तेव्हा सर्व सृष्टी अंधकारमय होऊन जाते. विष्णू-तून निघालेल्या संकर्षणाचीच्या तापाने सर्व जगल अस्मीभूत होते. प्रलय कालाचा वामू शुरु होतो व काळे वग एकावर एक चढत येऊन सर्व आकाशात व्याप्त होतात आणि हत्तीच्या सोडेसारखी जलधारांची वृष्टी होते. स्वर्ग, भूमी व पाताल त्रिलोक महापुरात बुडून जातात. जिकडे पहावे तिकडे पाणीच पाणी दिसत असते. अशा तऱ्हेने प्रलय होतो. अशा तऱ्हेने ब्रह्मदेव क्षोषत असतां जी रात्र होते तीच प्रलय काळ! तीच कल्पांत जवळ येत असल्याची वेळ!

सत्यवत नावाचा राजर्षी नदीवर आघोळ करून आणि नारायणाचे ध्यान घेऊन अर्घ्य देऊ सानला त्यावेळी त्याच्या आनळीत

Restore

127

सोनेरी रंगाचा एक छोटासा मासा आला. सत्यव्रत त्याला नदीत सोडायला मिळाला तेव्हा तो चिटुकला मासा म्हणाला—“हो राजा! आमची मासांची नास चांगली नाही. मोठे मासे हवे लहान मासांना खातात. त्यांच्या हातातून निसटली तरी कोळी जाळ्यात पकडून आमचा जीव घेतात. म्हणून तुम्हा आश्रयाला मी तुम्हा बोंबडीच बाळो. मला अशा निर्दयपणाने सोडू नकोस!”

सत्यव्रताने तो मासा आपल्या कर्मडलात घालून राजधानीला गेला. सत्यव्रत महाराज राज्य करीत असता संपन्नता करीत असल्यामुळे राजर्षी झाला. तो एक विष्णुभक्त होता व बोर जातीही होता.

कर्मडलून देवलेला चिटुकला मासा दुसऱ्या दिवशी खूप वाढला आणि कर्मडलात उड्या मारीत सत्यव्रताला म्हणाला—“राजा, मला याच्यातून काढ व थोड्या मोठ्या जागेत पांढव.”

त्या मजगताला राजाने उचलून एका होवात पांढविला. मासा काही वेळाने इतका मोठा झाला की त्याला आगचे हालताही वाटे गेली. तेव्हा सत्यव्रताने त्याला एका लहानशा डब्यात बंडून सोडले. मासा वाढतच गेला. डब्यातून खरोखरतून खंबरी त्याला तबुड्यात पांढवणे लागले. इतका तो वाढतच राहिला तेथे पोचल्यावर तो मासा राजांना म्हणाला—“ए राजर्षी! मी तुम्हा आश्रयाला आलो होतो आणि मी आता मला तबुड्यात डाकून देत आहेस का? हा काय त्याय झाला? मगरी व देवमासे मला चिळणार नाहीत का?”

राजा सत्यव्रत त्याला म्हणाला—“अरे, मोठ्या मिशावाल्या माशा! काहीन आश्रय मी करणुसारखे काय आहे, तूच शान! क्षणोक्षणी तत योजन बादण्याची इतकी असलेल्या तुला कोणीच मिळू शकणार नाही, होय की नाही?”

(क्रमशः)

चार खुनी

फारपूर्वी चीन देशात एक श्रीमंत शिंपी रहात असे. तो एक भानंदी वृत्तीचा माणूस होता. तो कधीकधी आपल्या बायको बरोबर गावभर भसतीजमती पहात हिडे फिरे आणि जमनदाने आश्वय घालवी.

एके दिवशी शिंपी आपल्या बायकोबरोबर नेहमीप्रमाणे सर्व शहरभर फिरत संध्याकाळी घरी परत येत असता त्यांना एक खुजा दिसला. तो निरनिराळ्या तऱ्हेने हास्यविनोद करून आपल्या चारी बाजूला जमलेल्या लोकांना खूप हसवीत होता. शिंपी व त्याची बायको दोघेही त्या खजाने केल्या हास्यविनोद पाहून पांढ धरधरून हसले. त्यांनी त्या दिवशी रात्री त्याला आसह करून घरी बोलावून ठेव.

त्या खुजाला आपल्या घरी आणल्यावर शिंपी दुकानात जाऊन भाजलेले मासे, पाव रोटी, लिंबू आणि शिरा विकत

बंडून आला. तिथे खायला बसले. खाणंपिणं झाले झाले आनंदाने चानू होत. शिंप्याच्या बायकोने धमती खातर एक माशाचा तुकडा उचलून खुजाच्या तोंडात काढला व त्याचे तोंड प्रट्ट आवळून धरले आणि म्हणाली—“तो तुकडा एकदम मिळला पाहिजे. फार कष्टाने त्या खुजाने तो माशाचा तुकडा मिळवल्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याच्या बुद्धीने त्या माशाच्या तुकड्यात कांद्यासारखे एक लांब हाक होत. ते त्याच्या गळ्यात अडकले आणि त्या खुजाने डोळे पांढरे केले. ते पाहून शिंपी भाबरला. “अरे अत्ता! मासाचा आभय हातात गेला की! काय हे आमचे दुदैव!” तो आपले कपाळ बडबू लागला.

“रडून काय हो उपवाग! काय पुढे काय करावचे हा विचार नको का करा- यला?” शिंप्याची बायको त्याला म्हणाली.

श्रवस्तानातील घांटी

"काय करावे, म्हणतेस?" शिप्याने तिला विचारले.

"काही नाही, माझ्यावर आपण एक चादर टाकू या आणि तू त्याला खांद्यावर उचलून घे." आपण दोघे आपल्या मुलाला अख्खार झाला असल्याचे सोंग करून हकिमाच्या शोषार्थे साकू या."

शिप्याने त्याप्रमाणे त्या खुजाच्या अंगावर एक चादर पांघरायला घातला आणि त्याला उचलून घेऊन रस्त्यावर आला. त्याची वायको पुढेपुढे चालत मोठमोठ्याने ओरड होती—"अल्हा रे अल्हा! देवी हो! माझ्या मुलाला कोठून हा आजार आला! कोण याचा बाबबिणार? आहो का कोणीहकीम!"

दवीचं नाव ऐकूनच वाटेत लोक भेटून ते दूर दुरून चालत शिप्याच्याजवळ कोणी येतच नव्हता. शिप्याची वायको त्यांना विचारो—"हकिमाच घर कोठे आहे हो? कोणीकडून जायचं हो?" कोणीतरी त्यांना एका हकिमाच घर दाखविले.

शिप्याने हकिमाच्या घराचे बाहेरचे दार बोरबोराने ओठावले. एका निघो गुलाम दासीने येऊ दार उघडले. शिप्याची वायको तिला म्हणाली—"आमच्या मुलाला फार काहीतरी झालं आहे म! ज्वर येऊन पहायला सांगतेस का हकीम साहेबांना?" असे म्हणत तिने त्या गुलाम दासीच्या हातात एक चांदीच नाण ठेवले.

ती गोष्ट कळवायला दासी मालकाकडे माडीवर गेलेली पाहून नवरावायकोने आत शिल्ल त्या खुजाचा मृतदेह जिन्नातच आणून ठेवला आणि तेथून पळ काढला. तिबडे त्या दासीने हकिमाच्या हातात ते चांदीच नाण ठेवून कोणी रोव्याला घेऊन आला असल्याचे सांगितले. ते नाण पाहूनच हकिमाला आनंद झाला व ती घाईघाईने जिना उतरून खाली येऊ लागला. तो नरोबर बिंबा घेऊन बायचे मुखा विसरला होता. म्हणून काळीज्यात त्या खुजाच्या अंगावरच हकिमाचा पाय पडला. म्हणून तो मृतदेह जिन्नातच

खाली पसरत येऊन आदळला. हकिमाने खाली येऊन पाहिले तर एक मृत देह!

आपल्याच हातून त्या गरिबाचा प्राण गेल्या, असे वाटून हकीम पावरला. त्या प्रेताचे आता काय करायचं असा विचार करू लागला. त्याने आपल्या बेंगसला जाऊन बडलेले वृत्त सांगितले आणि तिचा सगला विचारला.

बंगम म्हणाली—"हे प्रेत आपल्या घरात राहता कामा नये. आपण हे प्रेत घर गप्पचीवर घेऊन जाऊ शेजाऱ्याच्या घरात टाकू या. तो माणूस मुलतानाचा मोठा बायची आहे. त्याच्या घरभर उंदीर मांजर व कुत्री आहेत. ती क्षणभरात सर्वप्रेत 'नष्ट' करून टाकतील. काय म्हणता?"

ठरले, दोघे नवरावायकोनी मिळून ते प्रेत उचलून गप्पचीवर नेले आणि शेजाऱ्याच्या घरात उभे करून भिंतीला लागून सोडले आणि आपली सुटका करून घेतली. पोड्याच नेळाने शेजाऱ्याच नावची राखी घरी आला. त्याने मेणबत्ती पेटविली आणि बानू नायला. अकस्मात मेणबत्तीच्या उजळ्यात भिंतीला टेकून हालचाल न करता कोणी तरी इभा असल्याचे पाहिले.

त्याच्या घरातून खास पदार्थ येऊ काही दिवस नाहीसे होव होते. ती चोरी मांजर किंवा कुत्री करीत असावीत अशी त्याची

चांदीचा

समजत होती ती—"ओहो! म्हणजे चोरी करण्यास माणूसच आहे तर! शेजारच्या घरातून उतरून आला वाटत." असा विचार करून त्याला बडबून काढायला एक जाडजूड दांडी घेऊन आला. एक वार करताच खुजाचे प्रेत खाली पडले. परंतु तेवढ्याने त्याच्या मनाच समाधान झाले नाही म्हणून लागोपाठ पांच सहावार केले. अरे, चोर ओरडत नाही, हालत नाही! हे पाहून त्याने बांकून पाहिले तर प्रेत!

"अरे, खुजा, माझा बीब घेतलास की रे! माझ्या घरी चोरी करून सासू नुकतान केलस ते तुला पुरलं नाही, म्हणून येथे जीवस दिलास का माझा जीव घ्यायला?"

२१

अल्हा! तुच बावव या गरिबाला थाता!" असे म्हणत बावची कपाळ फोडू लागला. त्याने ते प्रेत खांद्यावर उचलून घेतले आणि दुकानासमोर बंडून त्याच्यासमोर उभे करून ठेवले. नंतर तो तेथून निसटला तो पर्यंत बरोच रात्र लोटली होती.

शोधपानेळाने सावकारीचा पंदा करणारा एक सावकार खूप पिऊन झिगून आला आणि स्नान घर कोठे आत्रे हे पहात शोधत तेथे आला त्याने या खुजाला पाहिले तो कोणी चोर असावा अशी शंका त्याला आली तो मोठ्याने ओरडला—"चोर चोर! पकडा!" त्याने प्रेताला ढकलून जमिनीवर पाडले व बक्यांनी खूप शस्त्रे लायला.

त्या शिंपलेल्या माणसाचा आवाज ऐकून अनेक पाहारेकरी-तेथे धावत आले आणि खाली पडलेल्या माणसाची हालचाल चालू नव्हती.

"तू खून केला आहेस बल वली साहेबा-कडे!" असे म्हणत पाहारेकऱ्यांनी खुजाचे प्रेत व खुजाला बसून कोतवाला कडे घेऊन गेले.

बडबडला प्रकाट ऐकून कोतवालाने साव-काराला उजाडताच फाशीची शिक्षा द्यायला आपल्या शिपायांना हुकूम केला.

उजाडल्याबरोबर व्यापाऱ्याला फाशीची शिक्षा देण्यात येणार असल्याची दबडी याबभर पिटण्यात आली. फाशी देतात त्या जागी लोकांची गर्दी झाली. साव-काराला बचस्थानी नेऊन उभे करण्यात आले आणि त्याच्या गळ्यात शिपायांनी फाँस देवील अडकविला.

इतक्यात मुलतानाच्या महालात संपाक करणारा बावची धावत आला व ओरडला—"बाबा, बाबा! त्या खुजाचा खून झाला तो माझ्या हातून!"

कोतवालाने त्याला विचारले—"तू त्याचा खून का केलास?"

बावच्याने घडलेली गोष्ट सांगितली.

"या माणसाने स्वतःच आपला मुद्दा कबूल केला आहे. म्हणून त्या सावकाराला

सौदा आणि माला फाशीवर बडवा!" असा हुकूम कोतवालाने केला.

इतक्यात हुकीम साहब धावत आले व म्हणाले—"खर पाहिल तर खून माझ्या हातून घडला!" त्याची घडलेले वृत्त सांगितले. कोतवालाने हुकीमाला फाशी द्यायला सांगितले.

शिपाई हुकीमाला फाशी देणार इतक्यात शिपायाने बंडून वास्तविक तोंक खरा खुनी असल्याचे सांगून सबक्या सांगितली.

कोतवाल म्हणाला—"बरा खुनी जाता मिळाला तर त्यालाच फाशीवर बडवा!"

परंतु या संपेस ही एक विघ्न आले. हा खुजा मुलतानाच्या दरबारातला विदूषक होता. गेल्या रात्री तो कोठेतरी निघून गेला होता आणि परतला नाही. म्हणून मुलतानाने त्याच्या विषयी चवकशी करा-यला हुकूम काढला होता. खुजा भेला असल्याचे व त्याचा खून करणारा एका मागून एक चौधे जण 'भी केला' असे म्हणत असल्याचेही ही मुलतानाच्या काना-

वर गेले तेव्हा मुलतानाने खुजाचे प्रेत आणि त्याचा खून केला म्हणून म्हणणाऱ्या चौधा जणांना हुजर करावे, असा हुज-तानाने कोतवालाकडे निरोप पाठविला.

सबजण मुलताचा समोर हुजर झाले 'घो खून केला' म्हणून चौधा खुन्यांनी आपापली गोष्ट सांगितली. चौधे जण सांगत होते त्या गोष्टी एक न्हावी वैद्य ऐकत होता तो खुजाच्या प्रेताजवळ गेला व त्याने प्रेताची जवळून परोक्षा करून पाहिली. व म्हणाला—"विदूषक खुजा मंजून जिवंत आहे. त्याने खुजाचे तोंड बळजबरीने उघ-डले आणि पसात बडकलेले मासाचे हाड चिमट्याने बसून काढले. सगळे खुजा जोरात एकदां झिकला आणि शोयतून जागा झाल्या सारखा उठून उभा राहिला.

बसतानेने सबीष्या मित्रानेचे संकट टाळले, मुलतानाने न्हावी वैद्याला खूप इनाम दिले. नंतर मुलतानाकडून चार ही 'खून्यांना' इनाम मिळाल्यावर सर्व आन-दाने आपापल्या घरी गेले.

